

DESPRE CNEJIĬ ROMÂNĬ

DE

I. BOGDAN
Membru al Academieĭ Române.

Ședința de la 19 Martie 1903.

I.

Cuvîntul românesc *cnez* saŭ *cneaz*, slav. **кънѧѕь, кънѧзь**, care astăḑĭ nu s'a păstrat în limba populară română decât sub forma *chinez* (ung. *kenéz*, *kinéz*, la Rogerius *canesius*) în Banat, unde însémnă primar de sat, a avut în trecut la Românĭ două însemnărĭ principale: jude sătesc și țĕran liber saŭ țĕran proprietar de pămînt. Nicĭ odată el n'a însemnat pe șeful statelor române, cum din greșélă a admis Miklosich în *Etymologisches Wörterbuch*, p. 155: «*rm.* knêz, ehedem der regierende Fürst der Moldau und Walachei». Aceștĭ principĭ s'aŭ numit tot deauna voevoḑĭ (**воєвода, великъıи воєвода**, popular *vodă*), și dacă prin sec. XVII eĭ sunt numițĭ câte odată cnejĭ, acéstă numire trebue explicată ca un împrumut literar din cărțile rusescĭ ce se introduseseră pe timpul acela în țĕrile române și înlocuiseră în parte vechile cărțĭ bisericescĭ de redacțiune bulgară (1).

(1) I. Bogdan, *Originea voevodatuluĭ la Românĭ*, Bucurescĭ 1902, p. 17.—Wickenhauser, *Geschichte und Urkunden des Klosters Solka*, Czernowitz 1877, p. 205, spune că inscripțiunea bisericiĭ de la Rădăuțĭ din 1559 numesce pe Alexandru Lăpușneanu «кнѧз»; textul reprodus de Melchisedek în *Revista pentru istorie, archeologie și filologie* a d-luĭ Grigore G. Tocilescu, II, p. 55, are însă «воєвода».

În timpul luĭ Mateiŭ Basaraba întâlnim și în documente cuvîntul кнѧзь, în loc de воєвода; într'unul din 13 Ian. 1634 (Arch. Stat.), voevodatul Țĕriĭ-românescĭ e numit кнѧжество, кнѧѕтво, domniĭ țĕriĭ кнѧѕи, vinăriciul domnesc часть кнѧѕтво ѿ виннарич, vama domnéscă вама кнѧѕтва; tóte acestea însă, ca și западнѣнскіа влахіа, sunt capriciurĭ

Voesc să daŭ în următórele un resumat al cercetărilor făcute până acum asupra cnejilor românĭ — cestiune de o potrivă de importantă pentru istoria vechilor instituţiunĭ române, cât şi pentru natura relaţiunilor nóstre cu popórele slave,—aducênd în acelaşĭ timp câte-và date nouĕ asupra cnejilor din Principatele române, cărora nu le-a consacrat încă nimenea un studiŭ special şi despre carĭ istoriografia română are încă noţiunĭ neprecise. Istoriciĭ noştri şi străiniĭ ce s'aŭ ocupat cu istoria română, în special Unguriĭ, aŭ insistat până acum aprópe exclusiv asupra cnejilor românĭ din Ungaria şi Transilvania, carĭ aŭ jucat netăgăduit un rol important în istoria acestor douĕ ţĕrĭ prin sec. XIV şi XV; cnejiĭ din Principate neridicându-se la o importanţă militară, ca ceĭ din Ungaria, ci rĕmânênd tot timpul funcţionarĭ sătescĭ saŭ simpli ţĕranĭ proprietarĭ, documentele vorbesc la început fórte rar despre eĭ şi încep a-ĭ pomenì maĭ des numaĭ în epoca de decădere a lor, de la sfârşitul sec. XVI încóce.

II.

Primiĭ cnejĭ românĭ de carĭ se pomenesce în istorie sunt, după părerea mea, cele douĕ căpeteniĭ ale Românilor, al căror teritoriŭ Ştefan Nemanja îl dăruesce, odată cu maĭ multe sate de парици, la sfârşitul sec. XII, mânăstiriĭ Chilandar: ѡд влахь радово соудьство и ћоурьгево, а всеге влахь .ро.: dintre Vlachĭ judecia luĭ Radul şi Giurgea, cu totul 170 de Vlachĭ (1). Deşì Rad şi Đurđ nu sunt numiţĭ cnejĭ, este evident că, între cele 170 de case de Românĭ, eĭ aveaŭ funcţiunea de cnejĭ saŭ prĕmikjurĭ, pomeniţĭ în donaţiunile ulterióre ale regilor şi dinastilor sîrbĭ ca căpeteniĭ ale cătunelor saŭ satelor de Românĭ. Aşà în diploma luĭ Ştefan Prvovĕnčani pentru mânăstirea Žiča (1222—1228): а се власи: грьдь кнезь, etc. (2); în diploma luĭ Ştefan Uroš II pentru

literare ale scriitorilor. De altmintrelea, în timpul luĭ Mateiŭ Basaraba se observă la maĭ mulţĭ diacĭ tendinţa de a introduce unele inovaţiunĭ în formulele vechĭ; aşà d. p. панъ, în loc de жоупанъ, într'un chrisov din 1635 pentru Sima logofĕtul (Arch. Stat.), панъ şi жоупанъ într'unul de la 3 Aprilie 1640, pentru Hrizea vornicul (Arch. Stat.), конюшїи, чашнык, домоу строитела într'unul de la 10 Martie 1631, în loc de комисъ, пехарникъ, постелникъ (Arch. Stat.); соудїтелїи всей страни севериниски(=банъ) şi домоу строитела într'unul de la 15 Maiŭ 1641 (Arch. Stat.), ş. a. m. d.

(1) Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica,* p. 5.—E. Kałužniacki, în Hurmuzaki, *Documente privitóre la istoria Românilor,* I, 2, p. 772. Documentul e datat de obiceiŭ 1198–1199.

(2) *Mon. Serb.*, p. 12; Hurmuzaki, *Documente,* I, 2, p. 775.

Chilandar (1293—1302): а се власи: кнєзь воиχна, etc. (1); în diploma aceluiaşĭ pentru mânăstirea Banja (c. 1318): катоунь барѣлиевскии: костадинь прѣмикюрь, катоунь бобоıєв'ц': прѣмикюр воисиль, катоунь воисильць: прѣмикюрь воисиль, etc. (2). Între cătunele date de Ştefan Dušan bisericiĭ sf. Arhangelĭ din Prizren la c. 1348 se pomenesc власи блат'чане cu банславь прѣмикюрь în frunte, cătunul ѩнчиша cu прѣмикюрь коиχна, cătunul кострьчань cu богдань прѣмикюрь şi cătunul голоубовци cu гюргь кнєзь (3).

E fórte probabil că uniĭ dintre Româniĭ dăruiţĭ mânăstirilor saŭ nobililor sîrbescĭ în sec. XIV şi XV şi numiţĭ după câte un nume de persónă, sunt numiţĭ după cnejiĭ saŭ prĕmikjuriĭ lor: aşà Ursulovci, Šišatovci mânăstiriĭ Banja, după Ursul, Šišat (ed. Jagić, p. 28, 33; cf. шишать în diploma pentru Dečani, p. 54) (4); aşà Lĕpčinovci, Tudoričevci, Ratiševci mânăstiriĭ Dečani, după Lĕpčin, Tudoric, Ratiš: Lĕpčin şi Tudoric sunt citaţĭ în fruntea consătenilor lor, iar între Ratiševci e pomenit un Ratiš ca bunic (дѣдь) al altor doĭ Vlachĭ (5); aşà Vlasi Voichnići, dăruiţĭ la 1434 de voevodul Juraj celor treĭ fraţĭ Jurjevići, saŭ Vlasi Radivojevci şi Vlasi Vojkovci, dăruiţĭ de Gheorghe Branković la 1428 luĭ Radič čelnik, după Voichna, Radivoj, Vojko (6).

Atribuţiunile de căpetenie ale acestor cnejĭ eraŭ, după tóte probabilităţile, următórele: *a)* eĭ strîngeaŭ de la Româniĭ păstorĭ, supuşĭ mânăstirilor saŭ nobililor, contribuţiunile impuse, între carĭ primul loc îl ocupă «quinquagesima» din oĭ, ca şi la Româniĭ din Ungaria şi Transilvania (7); *b)* garantaŭ îndeplinirea angariilor în satele de Românĭ agri-

---

(1) *Mon. Serb.*, p. 59; Hurm., I, 2, p. 797.

(2) V. Jagić, *Sveto-Stefanski chrisovulj kralja Stefana Uroša II Milutina*, u Beču 1890, p. 32, 33, 35.

(3) *Glasnik*, XV, p. 288, 291, 292, 294; cf. *ibid.*, p. 295, 297, şi Hasdeŭ, *Archiva istorică a Românieĭ*, III, p. 136—137.

(4) *Dečanske chrisovulje*, Glasnik, od. II, kn. XII, u Beogradu 1880.

(5) *Dečanske chrisovulje*, p. 49, 51; cf. *Mon. Serb.*, p. 96.

(6) *Mon. Serb.*, p. 378; *Spomenik*, III, p. 3. Despre toţĭ aceştia v. St. Novaković, *Selo* [Glas, XXIV], p. 41 şi urm.

(7) «Din cincĭ-ḑecĭ de oĭ una cu miel şi alta stérpă pe fie-care an»: а се закон̓ власомь: да даю на всако лѣто ѡт .н. ѡвцоу сь ѩгнıєтемь а дроугоу ѩловоу»; *Svetostef. chris.*, ed. Jagić, p. 36; cf. *Dečanske chris.*, p. 309: acì îndatoririle Vlachilor sunt fórte amănunţit specificate şi între altele se spune: и да даю годище прѣстоупаюке конь волѥ трıндесет перпер, како соу давали царствоу ми, а по семь царю да не даю (şi să deà pe fie-care an un cal saŭ treĭ-ḑecĭ de perpere, *cum aŭ dat împĕrăţieĭ mele*, iar după acésta împĕratuluĭ să nu maĭ deà); ceea-ce arată că dăjdiile şi angariile, la carĭ eraŭ obligaţĭ Vlachiĭ mânăstirilor, se cuveniaŭ înainte regeluĭ saŭ ţaruluĭ.

cultorĭ; *c)* supraveghiaŭ poliţia satelor, de care un articol din zakonikul luĭ Ştefan Dušan îĭ face rĕspundĕtorĭ (1); *d)* judecaŭ procesele mărunte ale locuitorilor. Acéstă din urmă atribuţie, care îmĭ pare a fi cea maĭ veche, se reflectă în cuvîntul «соудьство» «terra iudicis» din diploma luĭ Ştefan Nemanja, care corespunde perfect cuvîntuluĭ românesc *judecie* din documentele moldovenescĭ şi care, cum vom vedé maĭ la vale, aveà înţelesul de circumscripţie în lăuntrul căreia cneazul saŭ judele îşĭ exercità dreptul sĕŭ de judecată. Se póte ca în limba lor proprie cnejiĭ din Serbia să se fi numit judecĭ saŭ judĭ, ca şi ceĭ din Ţéra-românéscă saŭ Moldova (2).

III.

Cam cu aceleaşĭ atribuţiunĭ apar primiĭ cnejĭ românĭ pe teritoriile românescĭ de la nordul Dunăreĭ şi în Ungaria. Cnejiĭ Ioan şi Farcaş din ţéra Severinuluĭ, pe carĭ regele Ungarieĭ îĭ supune hospitalierilor la 1247, aveaŭ să strîngă pentru aceştia jumătatea tuturor veniturilor regale cedate lor (3) şi carĭ constaŭ, precum se vede din documentele unguréscĭ posterióre, maĭ ales din «quinquagesima ovium», din dijma din porcĭ şi albine şi dintr'o contribuţiune (census) pentru pămînturile folosite (4); eĭ aveaŭ să supravegheze serviciile (servitia) pe carĭ locuitoriĭ trebuiaŭ să le facă regeluĭ: întreţinerea şi apĕrarea castrelor şi serviciul militar în răsboiŭ («defensio terrae cum apparatu suo bellico» în diploma din 1247).

În praediile şi pe pămînturile castrelor regale, pe proprietăţile cleruluĭ, ale nobilimiĭ şi ale comunelor orăşenescĭ cnejiĭ (kenezii) eraŭ administratorii satelor, în numele proprietarilor, şi judecătorii locuitorilor. Aşà apar eĭ în primele documente după diploma luĭ Bela IV: la

(1) Ed. Novaković, 1898, p. 113, § 146.

(2) După Novaković, terminul *knez* erà maĭ usitat în părţile nordvestice ale teritoriuluĭ sîrbesc, pe când *prĕmikjur* predominà în părţile supuse influenţiĭ grecescĭ. *Selo*, p. 233; cf. *ibid.*, p 108—109.

(3) «Medietatem omnium utilitatum et reddituum»; Hurmuzaki, I, 1, p. 250.

(4) «Medietas collectarum quinquagesimarum» la 1383; I. Mihályi, *Diplóme maramureşene*, Maramureş-Sziget 1900, p. 77; «quinquagesima» la 1387; Hurmuzaki, I, 2, p. 301.—«Praestatio ovium, porcorum», 1370; Kemény, *Ueber die ehemaligen Knesen und Kenesiate der Walachen in Siebenbürgen*, în Kurz, *Magazin*, II (1846), p. 309; «decima ovium, porcorum», 1506—1512; Réthy L., *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása*, 1887, p. 159. «Redemptio porcorum et apum», 1553; Kemény, l. c., p. 316.—«Tres grossos de qualibet sessione», 1387; Hurmuzaki, I, 2, p. 301; «dicam secundum sortem levatam, secundum sortem suam», 1553 (câte 8, 16, 20, 50 denarĭ); Kemény, l. c., p. 316.

1301 pe teritoriul Sĕcuilor (1), la 1319, 1326, 1343 şi 1344 în Banat şi Maramureş (2). Începênd cu a doua jumătate a sec. XIV, scirile despre cnejiî românî din Ungaria sunt fórte numeróse şi precise; ele nu lasă nicî o îndoiélă asupra naturiî atribuţiunilor şi asupra situaţieî lor juridice.

Profitând de vechia organisaţie cnezială a satelor române, regiî Ungarieî şi în numele lor voevoḑiî saŭ vice-voevoḑiî Ardéluluî, comiţiî comitatelor şi castelaniî castrelor regale întrebuinţară pe cnejî pentru scopurile lor de colonisare, garantându-le şi mărindu le veniturile ce le aveaŭ de la coloniî conduşî de eî. Renunţând la o parte din veniturî în favorul lor, regiî şi după eî ceî-lalţî proprietarî marî de pămînt acordară cnejilor dreptul de chinezat (jus kenezatus, keneziatus, jus keneziale), saŭ pe un timp nedeterminat (3) saŭ pe viéţă şi cu facultatea de a-l transmite moştenitorilor direcţî (4), carî participaŭ împreună la beneficiile chinezatuluî (5). Aceste acordărî se făceaŭ saŭ prin confirmarea chinezilor existenţî în funcţiunile lor saŭ prin împuternicirea de a întemeià sate nouĕ (villas), pe pămînturî din noŭ curăţite de pădurî saŭ pe locurî părăsite de locuitorî (novae plantationes) (6). În casul acesta chinezul aveà o situaţie analogă cu «scultetus» saŭ «iudex» al coloniilor nemţescî din Ungaria nordică, erà un fel de «Lehnschulze» german (7). Pe lângă dreptul de a posedà o porţiune de pămînt (mansio, mansus), de obiceiŭ maî mare decât a celor-lalţî locuitorî

(1) Sĕcuiî din «villa olachalis» (Oláhtelek), aparţinĕtóre de castrul Udvord (Udvarhely), sunt luaţî de sub jurisdicţiunea cnezuluî «*a iurisdictione knesij*»; Româniî însă «prestent *knesio* ipsorum prestanda»; Hurmuzaki, I, 1, p. 553—554; cf. privilegiul din 1426 dat Românilor din Breţcu: să-î judece «ipse kenesius predictus pro tempore constitutus cum villanis dicte ville»; Hurm., I, 2, p. 535—536.

(2) Hurm., I, 1, p. 579, 596, 687; Mihályi, l. c., p 8.

(3) «Nostro durante placito», 1409; Hurm., I, 2, p. 464; «usque ad nostrum beneplacitum»; *Rev. p. istorie, arch. şi filol.*, V, p. 137.

(4) «Titulo perpetuae kenesiatus donacionis», 1445; Hurm., I, 2, p. 721—722. De succesorî se vorbesce aprópe în tóte privilegiile.

(5) Eraŭ «condivisionales»; doc. din 1412, în *Rev. p. istorie, arch. şi filol.*, V, p. 135—137.

(6) Fórte interesante sunt în privinţa acésta documentele din 1360 (Sólyom-Fekete Ferencz, *A magyarság és az Oláh incolatus Hunyadban*, în *Analele societăţiî istorice şi archeologice din Hunedóră* [Hunyad], Budapest 1882, p. 60 şi urm.), 1363 (Hurm., I, 2, p. 73) şi 1380 (Sólyom-Fekete, l. c.).

(7) Cf. «*kenezii seu sculteti*» la 1555. ap. Hunfalvy, *Neuere Erscheinungen der rumänischen Geschichtsschreibung*, 1886, p. 119; «sculteti seu kniaziones, advocati sive sculteti kniaziones» în satele românescî din Galiţia, ap. Stadnicki, *O wsiach tak zwanych woloskich na pólnocnym stoku Karpat*, w Lwowie 1848, p. 35, 44.

şi liberă de cens şi de quinquagesima (1), de a ţiné o móră (2) şi de a se slujì de munca sătenilor pentru cultivarea porţiunii sale de pămînt (3), el aveà şi un venit de la judecăţĭ «in causis minoribus» (4).

Cnejiĭ ce se aflaŭ pe proprietăţile nobililor, cleruluĭ saŭ comunelor aveaŭ o situaţiune maĭ jósă; eĭ n'aveaŭ un drept kenezial hereditar şi nu eraŭ scutiţĭ de «onus terrestralis», de care nu eraŭ scutiţĭ tot-deauna nicĭ cnejiĭ confirmaţĭ de rege (5). De acì deosebirea ce o face Ludovic I la 1366 între un «kenezus per nostras litteras regales in suo kenezatu roboratus» şi între un «communis kenezus», în ce privesce «hommagium»: cel dintâiŭ e asimilat cu un «nobilis», al doilea cu un «villicus fidei unius fertonis»; nicĭ unul, nicĭ altul nu eraŭ adevĕraţĭ «nobiles» (6).

Şi cu tóte acestea o parte din cnejiĭ românĭ deveniseră nobilĭ aĭ regatuluĭ înainte de 1366 şi fórte mulţĭ se nobilitéză pe la sfârşitul sec. XIV şi în cursul sec. XV. Primul cas cunoscut e de sub Carol Robert din 1326: acesta dă unuĭ Stanislaus kenezius din Maramureş, pentru serviciile sale, «terram Zurduky iure perpetuo ac hereditarie possidendam», eximênd-o de sub orĭ-ce jurisdicţiune, scutind-o de orĭ-ce dărĭ şi acordând luĭ Stanislaus «omne ipsius terre debitum et collectam, more et lege nobilium regni percipiendam» (7). Printr'o ast-fel de donaţiune chinezul devenià nobil: el nu maĭ erà un «jobbagio regalis» (8), chinezatul luĭ nu maĭ erà un «officiolatus» (9), proprietatea n'o maĭ aveà

---

(1) Doc. din 1482: «antiqua libertatis praerogativa» a chinezilor din Hunedóră erà că eĭ nu plătiaŭ nicĭ o «taxă, cens saŭ contribuţie». Într'un isvor important de la 1552 se ḑice: «kenezii non solvunt quinquagesimam»; ap. Kemény, l. c., p. 311—312.

(2) Cf. doc. din 1326, Hurm., I, 1, p. 528, şi Hunfalvy, *Az Oláhok törţénete*, I, p. 408.

(3) Deşì în documentele unguresci nu se spune apriat acest lucru, el este de admis şi pentru cnejiĭ din Ungaria, cum se constată pentru ceĭ din Galiţia; Stadnicki, l. c., p. 15—16.

(4) «Ipsi autem (sc. kenezii) poterunt iudicare preter tres causas, scilicet latrocinium, furtum et incendarium», 1352 (Hurm., I, 2, p. 28—29: privilegiŭ pentru chineziĭ Iuga şi Bogdan în comitatul Caraşuluĭ). Cf. privilegiile date de Elisabeta la 1366 şi 1370 unor chinezĭ din Beregh: Olachi et jobagiones ipsorum» aŭ să fie judecaţĭ de «domini» lor, «exceptis furto, latrocinio et aliis publicis criminalibus» (Mihályi, l. c., p. 59 şi 63). Acelaşĭ privilegiŭ îl aveaŭ villici» în coloniile nemţescĭ din Maramureş şi Zips; v. dipl. din 1303 şi 1315, în Schwardtner, *De Scultetiis*, Budae 1815, p. 148 şi urm., din 1329, în Mihályi, l. c., p. 8—10.

(5) Kemény, l. c., p. 297, 306; Hurm., I, 2, p. 241—242.

(6) Hurm , I, 2, p. 120; cf. Kemény, l. c., p. 294 şi urm.

(7) Mihályi, l. c., p. 6.

(8) Doc. din 1370; Hurm., I, 2, p. 165.

(9) Doc. din 1387; ibid., p. 300.

«sub servitute keneziatus» (1), el nu maĭ datorà regeluĭ anumite «obsequia, servicia ac solutiones» (2), ca ceĭ-lalţĭ chinezĭ. Posesiunea saŭ posesiunile ce le aveà până atuncĭ «sub nomine keneziatus» şi le administrà «nomine regio», le capĕtă acum «perpetuo et irrevocabiliter», «omni eo iure et titulo quo eedem ad nostram (sc. regiam) collationem pertinere dinoscuntur» (3). În raport cu prima donaţiune, a chinezatuluĭ, acéstă a doua este numită tot-deauna «nova donatio» (4).

Începênd sub Carol Robert, nobilitarea cnejilor românĭ se continuă sub Ludovic I şi Sigismund şi, în urma serviciilor însemnate ce cnejiĭ aduc regatuluĭ în răsbóiele cu Turciĭ, iea, în comitatele sudice ale Ungarieĭ: Caraş, Severin şi în Hunedóră, un mare avênt sub Albert, Vladislav şi Hunyadi ca voevod al Ardéluluĭ şi guvernator al Ungarieĭ. Sub Mateiŭ Corvin ea se răresce. În a doua jumătate a sec. XV şi la sfârşitul acestuĭ secol «Valachi nobiles» sunt fórte numeroşĭ în Banat şi în Hunedóră (5). Devenind nobilĭ, chineziĭ încetéză de a fi românĭ; parte de bună voe, parte siliţĭ de disposiţiunile luate de Ludovic şi confirmate de Sigismund la 1428, eĭ trec la catolicism, ca să-şĭ pótă păstrà maĭ departe domeniile lor (6). Românilor le rĕmân numaĭ «kenezii communes», carĭ, fie că aparţineaŭ castrelor regale, fie capitulelor, nobililor saŭ comunelor orăşenescĭ, nu sunt alt ce-và decât juḑĭ sătescĭ, «villici seu kenezii» (7), «judices vel kenezii» (8), «pro tempore constituti», supuşĭ proprietaruluĭ, ca şi consăteniĭ lor, neliberĭ, căcĭ nu-l puteaŭ părăsì pe acesta fără permisiunea luĭ şi fără să-şĭ fi plătit maĭ întâiŭ «terragium iustum» (9); eĭ plătiaŭ un «cens», iar în schimbul serviciuluĭ primiaŭ o rĕsplată anuală, după învoélă. Cnejiĭ aceştia sunt identicĭ cu *villici* din satele ungurescĭ şi săsescĭ (ung. *biró*, săs. *Hann*) şi situaţiunea lor juridică nu se deosebesce întru nimic de a celor-

(1) Doc. din 1394; ibid., p. 356.

(2) Doc. din 1394; ibid., p. 354.

(3) Doc. din 1370; ibid., p. 167—168. Cf. «pleno iure» la 1387; ibid., p. 300.

(4) Documente din 1387, 1394, 1439, 1445, 1446, 1447: totum et omne ius regium, totum et omne ius regni; ibid., p. 300, 356—57, 649—50, 653—54, 721—22, 727, 731. Cf. donaţia din 1365 cătră Karapch Olachus, care nu fusese chinez; ibid., p. 98—100.

(5) Veḑĭ d. p. doc. din 1496, la Sólyom-Fekete, l. c.

(6) Decretul luĭ Sigismund din 1428 cere ca nobiliĭ şi chineziĭ din comitatele Severinuluĭ şi Hunedóreĭ (districtele Sebeş, Mehadia şi Haţeg) să nu maĭ ţie popĭ schismaticĭ pe moşiile lor şi să-şĭ boteze copiiĭ în religiunea catolică. Hunfalvy, *Az Oláhok története*, I, p. 480—481; II, p. 65.

(7) Doc. din 1447; Hurm., I, 2, p. 739.

(8) Doc. din 1543, 1552, ap. Kemény, l. c., p. 312.

(9) Doc. din 1407; Hurm., I, 2, p. 454—55.

lalţĭ «iobbagiones» (1). Numele lor (sub forma *cnez* saŭ *chinez*) se păstréză în acéstă accepţiune până pe la sfârşitul sec. XVI; în sec. XVII el este înlocuit peste tot, afară de Banat, unde s'a păstrat şi la Sîrbiĭ de acolo, cu termenul *jude, judeţ* (giude, giudeţ) saŭ *bírăŭ* (2).

Ast-fel cnejiĭ din Ungaria şi Transilvania, după ce maĭ întâiŭ aŭ fost întemeietorĭ şi şefĭ de sate, apoĭ sculteţĭ aĭ regilor şi marilor proprietarĭ, cu drept hereditar, şi în sfârşit nobilĭ aĭ regatuluĭ, rĕmân simpli administratorĭ de domeniĭ nobilitare saŭ de comune sătescĭ atârnătóre de oraşe, şi se perd, în cele dintâiŭ, în iobăgime (3).

---

(1) Kemény, l. c., p. 297—298, 306. Documentul din 1377, reprodus în Hurm., I, 2, p. 241-42, este fórte important pentru situaţiunea chinezilor comunĭ. Cf. Statutul capitoluluĭ din Oradea, 1506—1512: kenezii vero tam ad ovium quam porcorum praestationem astringuntur, iuxta conventionem factam (Réthy, l. c., p. 159) şi resoluţiunea dieteĭ transilvane din 1538: villici, kenezii, Valachi presbiteri solvant (sc. tributum); Kemény, l. c., p. 311—312.

(2) Kemény, l. c., p. 327 şi urm.; N. Iorga, *Sate şi preoţĭ din Ardeal*, Bucurescĭ 1902, p. 109, 112, 116, 121, 122, 128, 132, 138, 165; Acelaşĭ, *Documente romîneştĭ din archivele Bistriţeĭ*, Bucurescĭ 1899--1900, I, p. XVI, 24, 29, 91, 96; II, p. 64, 76–79, 90, 91, 99, 108, 113.—În socotelile Sibiiuluĭ din sec. XV—XVI, pe lângă forma ungurésca *kenesio*, se găsesce maĭ des cea românéscă *knesio, knesius, knysio, knyes; Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt*, I (1880), p. 131, 182, 207, 208, 215, 221, 222, 233–234, şi urm.

(3) Acéstă expunere nu concordă cu unele părerĭ ale istoricilor noştri, carĭ sunt aplicaţĭ a vedé în chineziĭ românĭ din Ungaria şi Transilvania nisce «căpitanĭ de districte» saŭ «prefecţĭ militarĭ», cu rang nobilitar şi cu funcţiunĭ politice. N. Densuşianu, *Chinesiatul familieĭ Băsărabă din ţara Haţeguluĭ*, în *Rev. p. istorie, arch. şi filol.*, Bucurescĭ 1902, p. 50 şi urm.; Acelaşĭ, *Revoluţiunea luĭ Horia în Transilvania şi Ungaria*, Bucurescĭ 1884, p. 45 şi urm. Maĭ bine a înţeles natura chinezatuluĭ d-l A. D. Xenopol, în *Istoria Românilor*, I (1888), p. 503—505.—Dintre istoriciĭ ungurĭ s'aŭ ocupat cu acéstă cestiune, după Kemény, maĭ ales Hunfalvy, în *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, 1883; *Neuere Erscheinungen der rumänischen Geschichtsschreibung*, 1886, şi *Az Oláhok története*, I—II, 1894, unde este adunat un fórte bogat material şi unde se resuméză şi studiile luĭ Sólyom-Fekete, dintre carĭ, pe lângă cel citat maĭ sus, este de relevat maĭ ales: *Vázlatok az oláh-kenézi intézmény története s ismertetéséhez*, în aceleaşĭ Anale ale societăţiĭ istorice şi archeologice din Hunedóră: *A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyve*, broş. II, Arad 1884, p. 14—37. Un resumat din Hunfalvy dă Jancsó Benedek în *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota*, Budapest 1896, I, p. 225—253. Maĭ mult saŭ maĭ puţin ating cestiunea chinezatuluĭ şi scrierile ce se ocupă cu aşă ḑisa cestiune română saŭ teoria Sulzer-Roesleriană. Bibliografia acesteĭ din urmă cestiunĭ e dată întrégă de D. Onciul în broşura: *Româniĭ în Dacia Traiană până la întemeiarea Principatelor* (Cestiunea română), Bucurescĭ 1902.

IV.

Cu totul altă sórte aŭ avut cnejiĭ în Principatele române, ceĭ maĭ puţin cunoscuţĭ dintre cnejiĭ românĭ şi asupra cărora trebue să insistăm maĭ mult, dând şi óre-carĭ nouĕ amănunte.

S'a presupus că vechia instituţiune românéscă a chinezatuluĭ a trebuit să existe şi în cele două voevodate românescĭ din sudul şi ostul Carpaţilor şi că cnejiĭ din Ţéra-românéscă şi din Moldova vor fi fost o instituţiune adusă din Ungaria de descălecătoriĭ ţĕrilor (1). Ideia acésta este numaĭ în parte adevĕrată. Eĭ sunt în cele două voevodate din sudul şi ostul Carpaţilor tot atât de vechĭ cât şi pe teritoriile din lăuntrul lor; acì se face însă rar amintire de eĭ, ca de tot ce privesce viéţa satelor: imensa majoritate a actelor domnescĭ şi private, începênd cu secolul al XV-lea (2), se rapórtă la proprietăţile boerescĭ: la donaţiunĭ, cumpĕrăturĭ şi schimburĭ. Iar când sunt pomeniţĭ în documente, nu se spune maĭ nimic asupra atribuţiunilor lor, nicĭ nu se preciséză situaţiunea lor juridică faţă de cele-lalte clase ale populaţiuniĭ, cum am vĕḑut că se face în Ungaria. Un lucru reese însă cu siguranţă şi din documentele moldovenescĭ şi din cele muntenescĭ: cnejiĭ nu pot fi acì decât juḑĭ sătescĭ. Acésta o arată: 1) numele *jude* în Moldova, *judec* în Muntenia; 2) terminul *judecie*, întrebuinţat în Moldova pentru a însemnà circumscripţia în care judele îşĭ exercità atribuţiunile sale judecătorescĭ şi administrative; 3) terminul *vataman* ce se găsesce din primele timpurĭ, tot în Moldova, în acelaşĭ înţeles cu cneazul saŭ judele şi despre care scim cu siguranţă din documentele ulterióre

(1) L. Pič, *Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byz. und slav. Recht*, 1886, p. 17—19.—A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, I (1888), p. 503 şi urm.; II (1889), p. 229 şi urm.—D. Onciul, *Originele Principatelor române*, Bucurescĭ 1899, p 86 şi urm, 134 şi urm. — Din punct de vedere juridic, cu mult bun simţ, dar fără fapte nouĕ, I. Nădejde, *Din dreptul vechiŭ romîn*, Bucurescĭ 1898, p. 102 şi urm.—Asupra cnejilor din Moldova în special R. Rosetti, *Despre clasele agricole în Moldova*, în *Revista nouă*, an. I şi II (1888—1889): o fórte bună lucrare.—Trec cu vederea peste lucrările maĭ puţin importante saŭ fără nicĭ o valóre, ca d. p. Zanetov, Bъlgarskoto naselenie vъ srĕdnitĕ vĕkove, Ruse 1902.—În manualele nóstre de şcólă instituţiunea chinezatuluì e saŭ neexplicată, ca în al d-luĭ A. D. Xenopol (ed. din 1894 şi 1901), saŭ e caracterisată cu totul greşit, ca în al d-luĭ Gr. G. Tocilescu (ed. din 1900, p. 121—122; cf. ibid., p. 118).

(2) Documentele de la sfârşitul sec. XIV sunt fórte puţine şi în ele nu se pomenesce nicĭ un *cnez*.

că erà judele şi administratorul satuluĭ, întocmaĭ ca *vorniceiĭ* saŭ *vornicíĭ* de maĭ târḑiŭ (1).

Cnejiĭ sunt amintiţĭ aprópe exclusiv în satele domnescĭ, acele pe carĭ domnul le dăruesce boerilor saŭ mânăstirilor, cu formula: «unde aŭ fost» saŭ «unde este cneaz, jude, vataman cutare», «unde stă» saŭ «unde trăesce», «unde a stat» saŭ «unde a trăit, unde a aşezat sat cutare». Mânăstirile saŭ boeriĭ păstraŭ une-orĭ maĭ departe pe cnejĭ, juḑĭ saŭ vatamanĭ ca vătafĭ aĭ lor; de cele maĭ multe orĭ însă eĭ dispar în urma donaţiuniĭ domnescĭ, întâiŭ în satele unde boeriĭ îşĭ aveaŭ casele saŭ curţile lor (домꙑ, двоpꙑ), apoĭ în cele-lalte; de aceea amintirea lor se răresce odată cu micşorarea pămînturilor domnescĭ. Ca funcţionarĭ domnescĭ *cnejiĭ* sunt pomeniţĭ fórte rar chiar în sec. XV; cel din urmă cunoscut mie în Moldova e de la 1502; din sec. XVI încóce întâlnim în documentele acesteĭ ţĕrĭ numaĭ juḑĭ, vatamanĭ, vornicĭ şi vorniceĭ (2).

---

(1) Cuvîntul *vataman* pare a fi împrumutat de la Malorosieniĭ din Galiţia şi Podolia, unde se găsesce sub forma *ataman*, *otaman*, *vataman*, *votaman* şi unde nu însémnă numaĭ şef de Cazacĭ «Kosakenhäuptling, Kosakenoberhaupt» (Miklosich, *Fremdwörter*, p. 75; *Etymologisches Wörterbuch*, p. 5), ci şi «jude sătesc»: «villicus alias cywan seu *watman (wattaman)*», la 1456 în Podolia; Bantkie, *Jus polonicum*, Varsaviae 1831, p. 293. În documentele sec. XVI e fórte des; aşà în tratatul luĭ Sigismund I cu Ştefăniţă din Dec. 1519: pan ktori, abo ziemianin, yle urzednik wataman; pan ziemianin, abo urzednik wataman u gymieniu; urzednici, voitowie y watamanowie gdzie pan swa glowa nie mieszka w gimieniu; ma pan sam przisiadz, a wataman samotrzec (*Arch. ist. a Românieĭ*, II, p. 2 şi urm., după *Acta Tomiciana*, V, p. 90—93). Cf. «wójtowie, watamani albo tywonowie przysięgać będą na sprawiedliwe oddanie poboru z domów i płngów», în *Volumina legum*, ap. Linde, *Slownik*, s. v. wataman.— Cuvîntul se găsesce şi la Ruşĭ. Sreznevskij îl citéză sub forma ватамманъ, вотаманъ dintr'un doc. din Dvina de la 1294 şi din două doc. ale mânăstiriĭ Troickij Sergievъ de la 1448 şi 1477: а не сꙋдити ихъ старцовъ сергѣевскихъ, ни ихъ вотамановъ, ни ихъ осначеевъ; *Materialy dlja slovarja dr.-russ. jazyka*, St. Petersburg 1893, col. 231. Şi Linde şi Sreznevskij îl pun în legătură cu *vataha*, *vataga*, care se găsesce şi la Cumanĭ (cron. Ipat.) şi în doc. din 1294, 1340, 1446: un cuvînt de origine tătărescă (tat. vatalıa «Menge, Fischergenossenschaft, Miklosich, *Etym. Wörterb.)*. Miklosich îl derivă din germ. Hauptmann «woraus zunächst hetman», explicare adoptată de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie dacoromaine: Éléments slaves*, etc., p. 137. Accentul se opune însă acesteĭ etimologiĭ; în maloross. se pronunţă отама́нъ (Żelechowski), în bjaloross. ата́манъ (Nosovič). — Că judele şi vatamanul aveaŭ în Moldova aceeaşĭ funcţiune, se vede, între altele, şi dintr'o circulară a luĭ Ştefan II către diregĕtoriĭ ţĕriĭ, dintre aniĭ 1435—1447; el o adreséză întâiŭ boerilor şi vornicilor, apoĭ şoltuzilor şi pârgarilor şi în sfârşit juḑilor şi vatamanilor şi ţĕriĭ întregĭ: вьсѣмъ боıаромъ и дворникѡмъ, и шолтꙋзом и пръгаремъ, и жꙋдемъ и ватаманомъ, и вьсемꙋ посполствꙋ» (orig. în archivul Braşovuluĭ, No. 432).

(2) Cf. d. p. N. Iorga, *Studiĭ şi documente cu privire la istoria Romînilor*, V, p. 84 (c. 1650), 225 (1699), 396 (1586) pentru vatamanĭ; p. 111 (1788), 423 (1783) pentru

V.

Voiŭ resumà în următórele dovedile principale pe carĭ se întemeiéză generalisările de maĭ sus, întâiŭ pentru Moldova, apoĭ pentru Ţéra-românéscă. Materialul acesta n'are pretenţiunea de a fi complet, de óre-ce documente publicate aveni puţine, iar cele inedite sunt fórte numeróse şi numaĭ o mică parte din acestea am putut să le consult.

1. *Cnejĭ.*—1414, Aug. 2: Alexandru vv. dăruesce slugiĭ sale, panuluĭ Tóder Pitic, treĭ sate: «єдино село на кобылѣ гдє м8 єст домь, гдє єст быль вѣришь станиславь, а др8гоє село на оустїи жєравцѣ, гдє 8падаєть на бръладъ, на имє гдє быль лиє и циганєщїи кнѧзовє, а трєтїє село на бръладѣ гдє м8 єст др8гы домь, гдє єст тамашь и ивань кнѧѕовє» «un sat pe Cobîla unde este casa luĭ, unde a fost Vériş Stanislav, iar alt sat la gura Jeravcăĭ (1), unde se varsă în Bârlad, anume unde aŭ fost Lie şi Ţigănesciĭ cnejĭ, iar al treilea sat pe Bârlad, unde este cea-laltă casă a luĭ [şi] unde sunt Tamaş şi Ivan cnejĭ» (proprietate privată).—Din acelaşĭ an şi din aceeaşĭ di avem o donaţiune a luĭ Alexandru către Şandrul pentru satul «Munteniĭ scutaşĭ, unde ĭaste cneaz Litu şi Şărban» (traducere din 1793, la Acad. Rom.).—1427: Alexandru dăruesce mânăstiriĭ Homoruluĭ satul, unde a fost cneaz Stan «село гдє была кнѧѕь станъ» (Pič, *Die rumänischen Gesetze*, p. 19; cf. Wickenhauser, *Geschichte der Klöster Homor*, *St. Onufri*, *Horodnik und Petrautz*, p. 83; R. Rosetti, *Revista nouă*, II, p. 71).—1428, Iulie 24: Alexandru dăruesce luĭ Sinata treĭ sate, «unul pe Zeletin, unde este casa luĭ, şi pe Frumuşel, unde aŭ fost Dragoş şi pe Tutova, unde este cneaz Orsat (Th. Codrescu, *Uricariul*, II [ed. 2-a], p. 252: Cneagorsat; lectura «cneaz Orsat» mĭ-a sugerat-o d-l Dr. G. Popovicĭ). — 1436, Dec. 20: Între multele sate, pe carĭ Ilie şi Ştefan vv. le dăruesc boeruluĭ Michail din Dorohoiŭ, se află şi «село под каражиномъ, гдє симѣωн кнѣз оу вєрхъ добр8ши» «satul de sub Carajin, unde se află cneazul Simeon, în susul Dobruşeĭ» (Acad. Rom.). —1438 Iunie 20: Ilie şi Ştefan dăruesc luĭ Hudicĭ vornicul «un sat pe drumul de la gura văiĭ Borodac (?), unde a fost cneaz Michail» (Wickenhauser, *Bochotin*, Wien 1874, p. 65; cf. *Solka*, II, p. 205; Wick. tra-

vorniceĭ; p. 109 (1757) pentru giudĭ domnescĭ şi boĭarescĭ.—Melchisedek, *Chronica Huşilor*, Bucurescĭ 1869, p. 33 (1629, 1676), 44 (1747), 54—55 (1676).—Wickenhauser, *Molda*, II, p. 6 (1747).—*Uricariul*, XVIII, p. 363—64 (1805); *ibid.*, IV, p. 2: «şi vorniciĭ şi vatamaniĭ satelor să fie scutiţĭ, şi eĭ să strîngă baniĭ şi să-ĭ deĭe la zapciul ce va fi rînduit» (1752). Cf. Neculcea, ed. II, Kogălniceanu, p. 281: «vorniciĭ, vorniceiĭ, vătămaniĭ» din sate.

(1) Adĭ Jirovăţul, Jerovăţul, în jud. Tutova.

duce greşit pe кнѧзь cu «Königsrichter»).—1487, Oct. 15: Ştefan vv. dăruesce mitropolieĭ de Roman «двѣ селѣ на имѧ полѣна, гдє били кнѣзовє бѫлош и данчюл» «două sate cu numele Poiana, unde aŭ fost cnejĭ Băloş şi Danciul», cumpĕrate amândouĕ de la o nepótă a boeruluĭ Coste Andronic, care le căpĕtase de la Alexandru-cel-Bun. La 1471 se vorbesce de un sat, unde aŭ fost cnejĭ Băloş şi Danciul «гдѣ били книязовє бѫлошъ и данчюл» (Melchisedek, *Chronica Romanuluĭ*, Bucurescĭ 1874, I, p. 134 şi urm.). — 1502, Fevr. 17: Ştefan vv. dăruesce fiilor luĭ Coste Murgocĭ, nepoţiĭ luĭ Michail gramaticul, «Murgoceniĭ, undé aŭ fost cneaz Ivan, şi cu cotunul lor (1), unde aŭ fost Torontăĭ, şi pe Turia Băşeniĭ, unde aŭ fost Başa, şi pe Jijia Trăjóca, unde aŭ fost Iacob vătăman (trad. din 1799, la Arch. Stat.; v. *Fóia Societăţiĭ Românismuluĭ*, I, p. 395) (2).

2. *Juḑĭ*.—1409, Ian. 28: Alexandru vv. confirmă luĭ Jurj Ungureanul, între alte sate, unul «гдє єст нѣгъшъ жѹдѣ (Acad. Rom.).— 1425, Ian. 30: Alexandru dăruesce luĭ Ştefan Zugravul satele «беркнишєщи и єремїєщи и попєщи и гдє єсть жѹдє пашко» (Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 836; tradus greş. de Kałužniacki «ubi Zude Pasco habitat», ibid., p. 837).— 1434, April. 24: Ştefan vv. dăruesce luĭ Iuga, între alte sate, «мтєщи гдє єст микоѹла жѹдє» şi maĭ sus de Strajniţa, unde este jude Mihailo» «на верх стражницѣ гдє єсть жѹдє михаило» (Uljanickij, *Materialy dlja istorii Rossii, Polьši, Moldavii, Valachii i Turcii*, Moskva 1887, p. 42; Hurmuzaki, *Doc.* I, 2, p. 853, unde тормитєщи e greşit). — 1447, Fevr. 11: Ştefan confirmă mânăstiriĭ Moldoviţa nisce donaţiunĭ ale luĭ Alexandru-cel-Bun, între carĭ şi satul «гдє был жѹдє кръстѣ» (wo der Richter Kirste gewesen; Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldowitza*, p. 62; cf. *Solka*, p. 205).—1455, Iulie 2: Petru vv. dă luĭ Michail logofĕtul, între altele, satul «de la gura Pobrateĭ, unde este jude Cîrstea şi Danciul› «на оустїє побратѣ, гдє єст жѹдє кырстѣ и данчулъ» (Uljanickij, *Materialy*, p. 84).—1487, Dec. 13: Ştefan vv. confirmă vînḑarea unuĭ sat, pe care îl căpĕtase Ştibor de la Alexandru-cel-Bun: un sat pe Bârlad, unde a fost jude Buda şi Drăgoiŭ, amândouĕ judeciile» «єдно село на бръладъ, гдє бил жѹдє бѹда и дръгою, wба жѹдєчїилє» (*Revista p. istorie, arch. şi filol.* I, p. 369—370).—1517, Noemvrie 9: Ştefăniţă confirmă vistiernicului Gavriil, pe lângă alte două sate, ‹михаиловци, гдє

(1) În orig. probabil коѹтъ.

(2) Cnejĭ aveaŭ şi Ţiganiĭ. Alexandru vv. dă la 1428, Iulie 8, mânăstiriĭ Bistriţa 31 de чєлѣдъ циганъ, în frunte cu кнѧзь команъ (Arch. ist., I, 1, p. 121). Cf. în documentul din 5 Martie 1458 de la Vlad Ţepeş: кнєзь ацигански (Venelin, *Vlachobolgarskija gramaty*, St. Petersburg 1840, p. 91).

быль жѹде петрника [prob. петрика]» (Dr. Orest Popescul, *Câte-và documente moldovene*, Cernăuțĭ 1895, p. 23; cf. Wickenhauser, *Woronetz und Putna*, p. 191).—Tot un ast-fel de jude pare a fi «крѫстѣ џѹдец... ѡт баломиреџі», citat ca martor într'un act al mitropolieĭ de Roman de la 1586, Ian. 13 (Arch. ist., I, 1, p. 134) (1).

3. *Vatamanĭ.*—1421, Dec. 25: Alexandru vv. dăruesce luĭ Boguş satul «Cuciurov, unde a fost vataman Gherman» «кѵчѵрокъ, где был ватаман герман» (Uljanickij, *Materialy*, p. 27).—La 1423, Apr. 15, e pomenit un верига ватаман într'un sat de lângă Baia, avênd cértă pentru hotare cu fiiĭ boeruluĭ Rotămpan (Hurmuzaki, I, 2, p. 835—36; Kałužniacki traduce greşit «capitaneus»): vatamanul stăpânià negreşit un sat domnesc.—1436, Iulie 17: Ilie vv. dăruesce luĭ Vancea logofĕtul satul «Procopinţiĭ, unde aŭ fost Procop şi Vasil vatamanĭ, împreună cu móra» «прокопинци, где былъ прокопъ и василь ватаман, и съ млиномъ» (Hurm., I, 2, p. 870).—1455, Iulie 15: Ştefan vv. dă luĭ Oancea logofătul, între alte sate, «pe Voĭnava (2) o jumătate de sat, unde este Paşco vatamanul» «на воинавѣ половина село, где ест пашко ватаманъ» (Uljanickij, l. c., p. 67).—1473, Ian. 8: Ştefan confirmă mânăstiriĭ Moldoviţa jumătate din satul Ostăpcéniĭ în ţinutul Iaşĭ, partea din jos «unde a fost Ostapek, vatamanul din Turia» (Wickenhauser, *Moldowitza*, p. 68; cf. *ibid.*, p. 77, doc. din 4 Fevr. 1522, publicat în original în *Uricariul*, XVIII, p. 91: остъпчани оу тоурїи где былъ ватаман ѡстапко).—1519, Iunie 30: Ştefăniţă confirmă un schimb de sate; între acestea se pomenesce «un sat dincolo de Prut, sub Cornĭ, unde aŭ fost vatamanĭ Caliman şi Iachim şi Lucaciŭ» «едно селѡ за прѹтом под дернинами, где были ватаманове калиман и ꙗким и лѹкач» (Arch. ist., I, 1, p. 86). Aceiaşĭ vatamanĭ sunt pomeniţĭ într'un document de la 1517, Ian. 17, resumat de N. Iorga, *Studiĭ şi Documente*, V, p. 550.—1603, Martie 27: Eremia Movilă dă voie mânăstiriĭ Pobrata şi «vătămanilor din satul Vălenĭ în ţinutul Chigeciuluĭ» «вътъмановем ѡт село вълѣни ѡт волост кигѣчскомѹ», să-şĭ adune ómenĭ în sat de prin ţĕrĭ străine, scutindu-ĭ pe treĭ anĭ de birurĭ (Arch. ist., I, 1, p. 117).—1631, Aug. 9: Moise Movilă scrie vatamanuluĭ şi sătenilor din Losna (Lozna) că a dăruit acest sat mânăstiriĭ Solca (Wickenhauser, *Solka*, p. 96). Vatamanĭ în sec. XVI—XVIII se găsesc pomeniţĭ în maĭ tóte colecţiunile de documente moldovenescĭ, d. p. Wickenhauser, *Moldowitza*, p. 86, 99, 140

(1) Juḑĭ aveaŭ şi Ţiganiĭ. La 1448, Iulie 13, Petru vv. dă luĭ Ivan Porca «цигани на имѣ синатъ и никѹла жѹде и nанъ и гръдю и костѣ» şi alţĭ câţĭ-và inşĭ (Acad. Rom.). Aceştĭ juḑĭ strîngeaŭ dajdea de la Ţiganĭ (Melchisedek, *Chronica Huşilor*, p. 80, doc. din 1711).

(2) O localitate *Voĭnova* există astăḑĭ în Basarabia; Z. Arbore, *Basarabia*, p. 725.

(din 1570, 1608, 1755); Iorga, *Studiĭ şi Documente,* V, p. 84, 225, 396 (din c. 1650. 1699, 1586); se vorbesce de eĭ şi în cronicĭ (1).

4. Cu mult maĭ dese sunt, în sec. XV—XVI, casurile când cneazul, judele saŭ vatamanul nu se pomenesc decât cu numele, fără nicĭ unul din aceste treĭ atribute; se înţelege că în aceste casurĭ póte să fie vorba şi de boerĭ carĭ stăpâniseră satele înainte de noua donaţiune; pe cnejĭ ni-ĭ indică însă cu óre-care siguranţă numele neobicĭnuite la boerĭ.

1400, Fevr. 11: Alexandru vv. dă panuluĭ Dan vameşul şése sate, între carĭ Iacobesciĭ, «unde a trăit Iacob al Orbuluĭ» «ıакобещїн, где ѡжнвали ıакобь слѣпаго» (Fotografie depusă de d-l Tanoviceanu la Acad. Rom.). —1408, Sept. 16: Alexandru dă bisericiĭ Sf. Vinerĭ din Roman două sate, dintre carĭ al doilea «este dincolo de Moldova, unde a fost Bratul» «естъ за молдавою, где былъ братулъ» (Acad. Rom.). — 1415, Aprilie 13: Alexandru dă mânăstiriĭ Homoruluĭ un sat «în sus pe Solonţ, unde aŭ fost Tatomir şi Pîrtea» на връхь солонцѧ, где ест былъ татомиръ и прътѣ» şi pune amendă (завѧскꙋ) 50 de ruble de argint «pe ceĭ ce aŭ ţinut satul acela şi pe copiiĭ lor şi pe tot némul lor» «тѣмь що тое село дръжали и дѣтем' и въсемꙋ родꙋ их», dacă vor pornì judecată pentru el (Acad. Rom.). — 1423, Martie 12: Alexandru dă luĭ Batin treĭ sate pe Putna, unul «unde este casa luĭ, altul unde a fost Lupşe, al treilea unde este vadul Putneĭ» где емꙋ ест домь, дрꙋгое где быль лꙋпше, третее где есть брод на пꙋтнон (Acad. Rom.).—1427, Sept. 16: Alexandru dăruesce filor protopopuluĭ Simion «Trimedeciĭ pe Cuţitna, unde a fost Bratul» [трїм]едечїн на кꙋцитнон, где былъ братꙋлъ (Acad. Rom.; în dosul documentuluĭ se află nota: Trimidiciĭ pe Cuţătna la Vasluiŭ).—1429, Iunie 1: Alexandru dă luĭ Onica un sat pe Jijia «unde este casa luĭ» (trad. din 1787, la Acad. Rom., cu însemnarea că uricul e pentru satul *Onicéniĭ:* Onica îmĭ pare a fi fost un cneaz. — 1429, Iunie 19: Alexandru dăruesce luĭ Dan Uncleata şése sate, între carĭ unul «где былъ ванца (=ванча) (Acad. Rom.).—1431, Fevr. 6: Alexandru dăruesce mânăstiriĭ Sf. Nicolae (Pobrata) locul unde a fost Huba şi cu satul şi cu móra şi cu seliştea de pe Nichid› (2) где былъ хꙋба и съ селѡмъ и съ млин и селищем ѡт никида (Arch. Stat.).—1431, Iunie 15: Alexandru dăruesce vorniculuĭ Cupcicĭ, între alte sate, полѣнꙋ где былъ данъ» (Acad. Rom.).—1432, Aprilie 28: Ilie vv. dăruesce

(1) Vatamanĭ aveaŭ şi Tătariĭ din Moldova. La 1442, Maiŭ 8, între nonĕ sălaşe de Tătarĭ daţĭ mânăstiriĭ Pobrata de Ştefan vv. se aflà şi nn тꙋлѧ ватаман (Arch. ist, I, 1, p. 123).

(2) Aḑĭ *Nechit,* jud. Némţ.

Matuşiţeĭ un sat pe Plotuniţa «на имѧ гдє был нѣгоє гънєскоула» (Acad. Rom.). — 1433, Fevr. 26: Ilie dă luĭ Dan vornicul satul Tamaş «гдє б[ылъ] пєтрицъ» (Acad. Rom.).—1434, Aprilie 24: Ştefan vv. confirmă popeĭ Iuga «pe Tutova două sate, unde este Miclea din Bahna şi unde este Balan din Strîmba» «на тутовѣ двѣ сєла, гдє єсть миклѧ ѡт бахну и гдє єсть баланъ ѡт стрымба», apoĭ Buciumeniĭ, «гдє му є домъ , un loc pustiŭ pe Başeŭ şi «сєлищє ѡцєлово» ; «iar hotarul selişteĭ şi pustieĭ cât vor puté să cuprindă pentru două sate în de ajuns» «а хотаръ сєлищи и пустини колко възмогутъ ѡживати два сєла дссытъ» (Hurmuzaki, I, 2, p. 852). Cele două sate iĭ fuseseră dăruite luĭ Iuga de vecĭ de către Alexandru-cel-Bun la 11 Apr. 1431: «два сєла на имѧ миклѧ ѡт бахну на тутовѣ и баланъ ѡт стрымба «două sate anume Miclea din Bahna pe Tutova şi Balan din Strîmba», ca să-ĭ fie uric «и под оурикъ да сѧ нє дадутъ иному николижє на вѣки, и да слухаютъ нас, а инъ судєцъ да нє имаютъ» «şi subt uric să nu se dea altuia nicĭ odată în vecĭ, şi să asculte de noĭ, şi alt judecător să n'aibă» (ibid., p. 838). La 1435, Dec. 7, fiiĭ luĭ Alexandru, Ilie şi Ştefan, confirmă luĭ Iuga, acum protopop, între altele, satele «de la gura Studineţuluĭ, unde aŭ fost Temeşesciĭ, amândouă părţile-cuturile, şi pe Tutova unde este Miclea din Bahna, şi maĭ sus la gura Strîmbeĭ unde este Balan şi unde este Barbu, Stan şi Stanciul în susul Strîmbeĭ amândouă judeciile,... şi pe Conoviţe unde este Mihailo Colicĭ» «на оустїє студєнцѣ, гдє были тємєшєщи ѡбѣ части кꙋты, и на тутовѣ гдє єсть миклѧ ѡть бахна, и повышє на оустїє стрьмбѣ гдє єсть баланъ и гдє єсть барбъ, станъ и станчюл на връхъ стръмбѣ ѡбѣ жꙋдєчїє,... и на коновицєх гдє єсть михаило количь (ibid., p. 868.). La 1439, Iulie 2, Ilie confirmă protopopuluĭ Iuga satele «unde a fost Mihailo Colicĭ, şi pe Strîmba unde aŭ fost Barbu [şi] Stan amândouă părţile, şi unde este Balan şi Mihnea din Bahna, şi la gura Studineţuluĭ, unde aŭ fost Temeşesciĭ, amândouă cuturile, . . . şi Mânzaţiĭ, unde este Tóder» «гдє былъ михаило количъ, и на стрымбѣ гдє былъ барбъ, станъ обѧ части, и гдє єсть баланъ и михнѣ ѡт бахнѣ, и на оусти стꙋдєнца, тємєшєщи гдє были, оба коуты, . . . и гдє єсть тодєръ мынзаци (ibid., p. 876). Stanciul, care în doc. din 1435 este al treilea jude în cele două judeciĭ de pe Strîmba, lipsesce acì, iar în judecia luĭ Balan în loc de Miclea este Mihnea.—Cf. încă: un sat pe Bogdana, «unde este Balan şi fiul luĭ Drajan» «гдє єст баланъ и сынъ дражановъ», şi unul pe Chigeciŭ «pe valea izvórelor (fântânilor), unde a fost Oană Albul» «на потокъ крънницамъ, гдє былъ ѡана албꙋлъ», 1436, Iun. 13 (Acad. Rom.); «съсѣни гдє живєть лаоуръ» «Săsénii unde trăesce Laur» şi «лоукани на имѧ гдє былъ чєрмныи юга» «Lucaniĭ anume unde a fost Iuga Negrul», 1443, Martie 6 (Hurmuzaki,

I, 2, p. 880): Săsénii sunt vînduţĭ de pan Boldur, Laur erà decĭ judele saŭ vatamanul acestuia; «селище где был҄ кана бербиче, и где был҄ iремей,... и где был҄ бѣркиш҄ и пониже где был҄ ходор бȣрчȣк҄ «seliştea unde a fost Oană Berbice, şi unde a fost Iremeĭ,... şi unde a fost Berchiş, şi maĭ jos unde a fost Hodor Burciuc», 1443, Maiŭ 30 (ibid., p. 884); «села на брѫзетѣ, на имѣ где ест чѹнка стан҄ и где был҄ чѹнка жѹрж҄» «satele pe Bârzet (1), anume unde este Ciunca Stan şi unde a fost Ciunca Jurj», 1445, Apr. 5 (Uljanickij, p. 66); două sate на имѣ где был҄ дрѫгѹш҄ тѧмеш҄ на ѹстие стѹденца, и где был҄ старѫи тѧмеш петр҄ повыш» «anume unde a fost Drăguş Témeş, la gura Studineţuluĭ, şi unde a fost bătrânul Téme Petru, maĭ sus», 1447, Sept. 22 (ibid., p. 71); un sat «где ест поп дȣма», 1451, Dec. 21 (Acad. Rom.; original şi trad. din 1775): popa Duma ţineà satul în calitate de jude; două sate domnescĭ: «ѿт наших селах, на имѣ где бил фете на богдана, и една селища... на имѣ где бил ѡана ѿт мониша» «din satele nóstre, anume unde a fost Fete, pe Bogdana, şi o selişte... anume unde a fost Oană de la Moĭşa» 1448, Apr. 5 (Arhiva Societăţiĭ sciinţifice şi literare din Iaşĭ, I, p. 375; trad. greşit «unde a fost fântâna luĭ Bogdan»); «четврътȣю част села на тоѹтовѣ на имѣ фаȣрещи, гдѣ бил станко, ȣ нижнȣю сторонȣ» «a patra parte dintr'un sat pe Tutova anume Făurescii, unde a fost Stanco, în partea de jos», 1492, Martie 14 (Uricariul, XVIII, p. 439); «едино селище на поѹтнои на имѣ бѣлѣ, где был' мыклъоушь катина» «o selişte pe Putna anume Bĭala, unde a fost Miclăuş Catina», 1498, Noemvr. 26 (Revista p. ist., archeol. şi filolog., V, p. 393); «на фрȣмошицѣ село где был фалчин, ниже андрїꙗша» «pe Frumoşiţa satul unde a fost Falcin, maĭ jos de Andriĭaş», 1503, Fevr. 2 (Colecţia Łukasiewicz, în Museul Rumjancov din Moscva); половина селище на сърати повъише шȣрдещи, где быль некита и паȣль» «jumătate de selişte pe Sărata, maĭ sus de Şurdescĭ, unde aŭ fost Nechita şi Paul , 1546, Maiŭ 27 (Uricariul, XVIII, p. 124); «село на прȣтѣ гдѣ был щефан чорнїн» «un sat pe Prut, unde a fost Ştefan Negrul», 1554, Apr. 30 (Zapiski odesskago obščestva, II, p. 564); «двѣ селѣ на ꙗланѣ, где бил роман блъндȣл на сърат҄, и дрȣгое село где бил хȣсȣл» «două sate pe Ialan (2), unde a fost Roman Blândul pe Sărata, şi alt sat unde a fost Husul», 1561, Iunie 23 (Uricariul, XVIII, p. 159).

Fórte interesant e documentul din 1436, Dec. 20, prin care voe-

(1) În dicţionarele nóstre geografice nu găsesc acest nume; un «Bârzoiŭ» există în Basarabia (Arbore, *Basarabia în sec. XIX*, Bucurescĭ 1898, p. 727).

(2) Adĭ Elan, jud. Fălciŭ.

voḑiĭ Ilie şi Ştefan confirmă boeruluĭ Michail din Dorohoiŭ o sumă de sate câştigate prin slujbele făcute lor şi tatăluĭ lor Alexandru; între acestea se citéză: satul unde a fost Dragomir Măndricin,... satul unde a fost Şizco (Şişco),... satul unde a fost Malicĭ lângă Jurjica, satul unde a stat Petrişor,... satul de sub păduricea unde stă Dragomir,... satul unde a fost Cusear,... satul unde [sunt] Caragunicii,... satul unde [este] Noguĭcoĭ şi satul unde a fost Cleaţin,... satul unde [este] Rospop (Răspop),... satul unde [este] Ţîrvicĭ,... satul de sub Carajin, unde [este] cneazul Simeon, pe Dobruşa în sus,... satul în sus pe Rezina, unde stă Ţigan,... satul pe Moiatinul de jos, unde e Nichita, şi satul unde şed Grabovţiĭ, la capĕtul de sus al Culişeuluĭ, unde a stat Radul, şi seliştea unde e un heleşteŭ la Cornul Bagăuluĭ, unde aŭ fost şeḑut feciorii luĭ Nosco, şi seliştea de sub Măiatinĭ, unde stă Rujicĭ, şi pe Moiatinul de sus satele ce aŭ fost ale dómneĭ, şi la Grabov satul unde se află Stan, şi la capĕtul de sus al Grabovuluĭ pe Başeŭ unde stă Mateiŭ, şi subt dumbrava cea înaltă unde stă Miclăuş» «село где бил драгомир мѫндричинъ,... село где шизко бил,... село где бил малич оу жѹржики,... село где петришоръ сидил,... село под лѫжком где драгомиръ сидит,... село где коусѣръ бил,... село где карагуничеве,... село где ногѹикон и село где бил клѣцинъ,... село где роспоп,... село где црвич,... село под каражиномъ, где симѣѡн кнѣз, оу верхъ добрѹши,... село на верхъ резины где циганъ сидит,... село оу нижнїи моıатин где никита, и село где грабовци сидѧт, оу вишнїи конецъ кѹлисева, где радѹл сидил, еще селище где став по баговым рѡгом, где сили били носкови сынове, еще селище поуд мѫıатинами, где роужич сидит, и оу вишнїи моıатин села що кнѣгинина была, и оу грабови село где стан сидит, и оу вишнїи конецъ грабов на баши где мадєн сидит, и под високою добровою где миклоѹшъ сидит» (Acad. Rom.) (1).

Dragomir Măndricin (al luĭ Măndrica), Şizco, Malicĭ, Petrişor, Cusear şi toţĭ ceĭ-alţĭ, prin al căror nume sunt însemnate satele dăru-

(1) Documentul de la 1436, din care am extras acestea, este interesant şi prin multele nume de localităţĭ, astăḑĭ dispărute saŭ necunoscute dicţionarelor nóstre geografice, ca d. p. Carajin, Grabov, Moiatin saŭ Măiatin, Rezina, şi prin câte-và nume curióse de persóne, ca d. p. Caragunicii (saŭ Caragunescii; slav. pl. карагуничеве, sg. карагуничь), Cleaţin, Cusear, Noguĭcoĭ (Noguĭco), ş. a. Кѹлисевъ-Culişeul póte să fie Culişăuca de aḑĭ din Basarabia, ţinutul Hotinuluĭ (Z. Arbore, *Basarabia*, p. 719); póte să fie însă şi pârîul Culeşa din jud. Sucéva. Баговыи рогъ l-am tradus cu Cornul Bagăuluĭ, gândindu-mĕ la satul Bagăŭ din jud. Fălciŭ. Numele celor doĭ juḑĭ Şizko (de sigur Şişco) şi Rospop (de sigur Răspop, din răspopit) se regăsesc în numirile de sate Şişcanĭ (jud. Putna şi Fălciŭ) şi Răspopĭ (jud. Tecuciŭ) saŭ Răspopenĭ (ţinutul Hotinuluĭ şi Orheiuluĭ în Basarabia ; Arbore, l. c., p. 719, 725).

ite de domnĭ, sunt foştĭ saŭ actualĭ cnejĭ, juḑĭ orĭ vatamanĭ, carĭ administraŭ sate domnescĭ şi carĭ în parte continuă să administreze aceste sate şi după cĕ ele aŭ fost dăruite boeruluĭ Michail; unele sunt luate din apanagiul dómneĭ «що кнѣгинина была». În fie-care din ele este numit câte un singur jude, afară de satele unde eraŭ Grabovţiĭ şi fiiĭ luĭ Nosco (1). Acelaşĭ lucru se constată din documentele protopopuluĭ Iuga, citate maĭ sus.

Din tóte acestea se vede că satele aveaŭ câte unul saŭ doĭ juḑĭ, rare orĭ treĭ saŭ maĭ mulţĭ; de obiceiŭ ele par a fi fost împărţite în două părţĭ ce se numiaŭ *judecìĭ:* termin ce alternéză când cu «parte-часть», când cu «cut-коутъ»: un cuvînt ce s'a păstrat până astăḑĭ în unele locurĭ *(cut, cuturĭ* în Bucovina) şi n'are nimic a face cu «cătunul-катоунъ»: темешещи ѡбѣ части жѹдечїе, 1434, Apr. 24; темешещи ѡбѣ части кѹты 1435, Dec. 7; болъчещи ѡба жоудечїи, 1436, Iulie 24 (Columna luĭ Traian, VII, p. 501—503; cf. Iorga, *Studiĭ şi Doc.*, V, p. 3); кытещи где ест микъ и нлїiашь ѡбѣ жѹдечїе, 1435—1436, Aug. 20 (Acad. Rom.); за прѹтомь противъ подолѣнъ обѣ коуты, и под боуковиною жигърѣнїи обѣ жѹдечїи; на стрымбѣ где былъ барбъ, станъ обѧ части, 1439, Iulie 2; на краковѣ где был сас дан и дан... ѡбѣ жѹдечїи (Arch. ist., I, 1, p. 74); чумълещи оба куты и съ млиномъ, 1445, Fevr. 18 (Uljanickij, p. 65); на оустїе побратѣ, где ест жѹде кырстѣ и данчулъ, обѣ жудечїи, 1455, Iulie 2 (ibid., p. 84). Rare orĭ treĭ judecìĭ, ca în doc. din 1453, Iulie 20: село верижане оуси три куты (ibid., p. 81), saŭ în cel din 1519, Iunie 30, unde avem un sat cu treĭ vatamanĭ.

Cuvîntul жоудечїе din documentele moldovenescĭ corespunde luĭ соудьство din diploma luĭ Ştefan Nemanja, luĭ «kenezatus» din documentele unguresci, luĭ «knjaźtwo» din cele galiţiene, luĭ «iudicium» saŭ «iudicatus din cele din Ungaria de nord (2). El însemnă la început «funcţiunea, dreptul de a judecà, dreptul de a administrà un sat ca judec ; maĭ apoĭ a luat înţelesul de terra iudicis». Este o veche

(1) Într'o donaţiune a luĭ Ştefan-cel-Mare din 1491, Fevr. 26, se pomenesce satul «где бил носко» (Arch. Stat.).

(2) «Ville regalis dicte Macowa scultetia alias *knyasztwo*» într'o diplomă din 1464, Maiŭ 2 *(Akta grodzkie i ziemskie*, VI, p. 86). Cf. Stadnicki, *O wsiach wołoskich*, p. 25, 35, 63 şi definiţiunea de la p. 8.—«*Iudicium* seu villicatus» într'o «villa» la 1297 (Schwardtner, *De scultetiis*, p. 28); «scultetia seu *iudicatus*» la 1459 (ibid., p. 156), ceea-ce în alte locurĭ se chémă «officium iudicis» (ibid., p. 39, an. 1465). La 1393 se confirmă unuĭ «scultetus», numit şi «iudex», un «*iudicium* cum duobus laneis et libera curia et una taberna, tria molendina» (ibid., p. 37). «Villicatio» e întrebuinţat în acelaşĭ sens (ibid., p. 148, an. 1303).

formaţiune românéscă din *judec*, dubletul luĭ *jude*, cu sufixul-*íe* (lat. -*ia*), ca în: domn — domnie, împĕrat — împĕrăţie, cneaz—cnejie, staroste—stărostie, baciŭ—băcie, etc.; în toate acestea înţelesul de funcţiune e primar, cel de întindere teritorială e secundar (1).

Însemnarea primitivă a cuvîntuluĭ ne o atestă, pe cât se pare, următorul document moldovenesc, din Sucéva, 8 Oct. 1434, singurul din câte cunosc eŭ, în care cuvîntul *judecìe* e întrebuinţat în înţeles de funcţiune: prin el Ştefan vv. dăruesce luĭ Jurj Atoc pe viéţă judecia unuĭ sat, unde înainte de el fuseseră judĭ Făt şi Ilie; satul erà probabil în ţinutul Iaşilor: ... мы стефанъ воевода.... чинимо знаменито.... оже тоты истиннїи жоуржь атокь дали есми [емꙋ едно село] (2) на вьрхъ саратѣ, гдѣ ес[т] жоуде фътъ и илїе, да боудетъ имъ жоудечїѧ оурикъ, и под оурикъ да сѧ не дас[т] никомоу, а инъ соудецъ (3) да не имают, развѣ да дръжатъ ѿт нашего двора ѿт ѧсъ (4). такожде да боудетъ и дѣтемъ ихъ и братїам ихъ и оуноучатомъ ихъ и праоуноучатомъ ихъ и вьсемоу родоу ихъ, на вѣкы и непорꙋш[е]но; а хотаръ да моу боудетъ по старомоу хотару» «noĭ Ştefan voevod... facem cunoscut... că ĭ-am dat acestuĭ adevĕrat Jurj Atoc un sat pe Sărata în sus, unde este jude Făt şi Ilie, ca să le fie lor (ca să-ĭ fie luĭ) *judecia* uric, şi subt uric să nu se deà nimĕnuĭ, şi alt judecător să nu aibă, ci să se ţie de curtea nóstră din Iaşĭ. Tot aşà să le fie şi copiilor luĭ şi fraţilor luĭ şi nepoţilor luĭ şi strănepoţilor luĭ şi tot némuluĭ, în vecĭ şi neclintit; iar hotarul să-ĭ fie după hotarul cel vechiŭ» (Zapiski odesskago obščestva, II (1847), p. 562). Documentul acesta ne arată că şi în Moldova judecia se dedeà pe viéţă şi cu drept de moştenire, cum se dedeà chinezatul în Ungaria; casurĭ de felul celuĭ de la 1434 vor fi fost destul de dese în sec. XIV—XV, ele n'aŭ fost însă consemnate în privilegiĭ scrise, saŭ dacă aŭ fost, nu ni s'aŭ păstrat (5).

(1) Cf. Hasdeŭ, *Columna luĭ Traian*, VII, p. 501—503: жоудечїа judecia —cătun în care erà un judece» saŭ «judec». — Trec cu vederea peste părerea cu totul greşită a epp. Melchisedec, care credeà că judecie însémnă judeţ, ţinut, şi că judele erà administratorul judeţuluĭ, ca părcalabul saŭ ispravnicul de maĭ târḑiŭ (*Chronica Romanuluĭ*, I, p. 144, şi *Revista p. istorie, archeol. şi filolog.*, I, p. 374—375), o erórе îndreptată şi de d-l Gr. G. Tocilescu, l. c. din revistă.

(2) În locul acestor treĭ cuvinte, ediţiunea de la Odessa are puncte; întregirea nóstră nu este sigură, de óre-ce acolo nu se indică exact numĕrul literelor ce nu se pot cetì.

(3) Cf. doc. din 1431, citat maì sus.

(4) Traducerea d-luĭ Hasdeŭ «ĭ-am dat luĭ uric cu dreptul proprieĭ judecăţĭ locale, însă în atârnare de la curtea nóstră din Iaşĭ» (Arch. ist., I, 1, p. 81) este neexactă.

(5) De aceeaşĭ părere, în privinţa cuvîntuluĭ «judecie , este şi d-l Dr. G. Popovicĭ, un excelent cunoscĕtor al dreptuluĭ vechiŭ român, căruĭa îĭ aduc acì mulţumirile mele pentru câte-và indicaţiunĭ fórte preţióse.

Este incontestabil că o mare parte din satele moldovenescĭ aŭ fost înfiinţate de cnejĭ, juḑĭ saŭ vatamanĭ, carĭ căpĕtaŭ de la domn dreptul de a adunà ómenĭ de prin ţéră şĭ din ţĕrĭ străine, ca să înfiinţeze sate nouĕ: осадити села (1). Aşà: *Ţigănesciĭ* de la Ţigan (1414; cf. где циганъ сидит la 1436), *Tămăşeniĭ* de la Tamaş (cf. тамашь и иванъ кнѧѕове la 1414), *Paşcaniĭ* de la Paşco (cf. где есть жѹде пашко la 1425), *Onicéniĭ* de la Onica (1429), *Bălănesciĭ* de la Balan (1434, 1443), *Liesciĭ* de la Lie (1414, 1443), *Procopinţiĭ* de la Procop (1436), *Stănijesciĭ* de la Stăniga (1445, Apr. 5: стънижещи где былъ стънига, Uljan., p. 66), *Eremiesciĭ* de la Eremie, *Berchişesciĭ* de la Berchiş (еремïещи şi беркишещи din 1425 sunt numiţĭ la 1443 где былъ iремей, где былъ бѣркишъ»), *Temeşesciĭ* de la Témeş (1435, 1447), *Verijaniĭ* de la Veriga (1453, Iulie 20; Uljan., p. 81), *Făuresciĭ* de la Faur (1492, Martie 14; Uric., XVIII, p. 439), *Hădărăesciĭ* de la Hădărăŭ (1497, Martie 19; Uric., XVIII, p. 76), *Băşeniĭ* de la Başa (1502), *Iacobesciĭ* saŭ *Iacobeniĭ* de la Iacob (1400, 1502), *Milesciĭ* de la Milea (cf. Milesciĭ, unde a fost Milea Uliul» într'un doc. de la Ştefan-cel-Mare din 14 Martie 1502; Acad. Rom.), *Ostăpcéniĭ* de la Ostapco (1473, 1522), *Păncesciĭ* de la Panca (1529; Chronica Romanuluĭ, I, p. 160), *Piscaniĭ* de la Pisc (1533, Martie 13: село wт пискани, где был пискъ; Uric., XVIII, p. 120), *Piticéniĭ* de la Pitic (1548, Martie 23: село питичанïи, где быль двор петрики питика; ibid., p. 135), ş. a. m. d.

Aceste sate eraŭ scutite la început de dărĭ, pe un timp anumit ce varià după voinţa domnuluĭ, doĭ, treĭ saŭ maĭ mulţĭ anĭ; pămîntul se împărţià în părţĭ egale între locuitorĭ; cneazul saŭ judele îşĭ reservà o parte maĭ mare, la lucrul căreia îl ajutaŭ sătenii (2); el maĭ aveà dreptul să ţie móră (3) şi luà din taxele de judecată a treia parte, третина (4): un obiceiŭ ce-l găsim la cnejiĭ românĭ din Galiţia (Stad-

(1) Cf. осадити село оу волоською право» în privilegiul dat la 1377 de Vladislav de Oppeln luĭ Ladomir Moldoveanul, pentru un sat din ţinutul Przemyśl; *Akta grodzkie i ziemskie*, VII, p. 22. În documentele moldovenescĭ se întrebuinţéză de obiceiŭ verbele осадити, оживатн.

(2) În satele românescĭ din Galiţia cneazul aveà douĕ saŭ patru porţiunĭ de pămînt, numite areae, mansi, portiones, *pol.* obszary, dworziszcza; Stadnicki, l. c., p. 20, 38, 64, 91. Săteniĭ îĭ lucraŭ cel puţin treĭ până la şése ḑile pe an; ibid., p. 18.

(3) Pomenită dese-orĭ în documente; cf. d. p. maĭ sus la aniĭ 1431 şi 1445.

(4) Doc. din 1448, Aprilie 5: Petru vv. scutesce treĭ sate ale mânăstiriĭ Pobrata de dărĭ şi de slujbe, adăugând: «а також сѹдци wт ꙗсох и wт хрълова и глобници их, ни припашари, щобы не имали дила сѹдити тых люд, ни грабили их, ни глоб ни третинѹ оузѣти wт тых людï» «şi tot aşà judecătoriĭ (judeţiĭ) din Iaşĭ şi din Hărlăŭ şi globniciĭ lor saŭ pripăşariĭ să n'aibă a judecà pe aceĭ ómenĭ, nicĭ să-ĭ prade, *nicĭ glóbe, nicĭ tretine să nu ieà* de la aceĭ ómenĭ» (Arch. ist., I, 1, p. 153). La 1458 Ştefan vv. poruncesce, relativ

nicki, l. c., p. 17), la sculteti saŭ villici germanĭ din Ungaria nordică şi Transilvania (Schwardtner, l. c., p. 51, 148; Dr. G. A. Schuller, *Bilder aus der vaterländischen Geschichte*, Hermannstadt 1899, p. 15) şi care a existat de bună sémă şi la cnejiĭ românĭ din cele două voevodate. Este un obiceiŭ ce se întîlnesce peste tot în Germania în evul mediŭ (v. H. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte* II, p. 309) şi care la Românĭ póte să nu fie maĭ vechiŭ de sec. XIII, când pare să se fi introdus în Ungaria din Germania. «Al treilea ban din judecata satelor», pe care domniĭ muntenescĭ îl cedéză mânăstirilor fórte des prin sec. XVII şi XVIII (1), trebue să aibă aceeaşĭ origine: mânăstirile îl incasaŭ, în urma donaţiunilor domnescĭ, în locul cnejilor saŭ părcalabilor (asupra acestor din urmă v. maĭ jos).

VI.

În cât-và deosebită de a celor din Moldova a fost sórtea cnejilor din Ţéra-românéscă. Pe când însă acì în documentele cele vechĭ se face fórte rar amintire de eĭ, în documentele sec. XVII sunt pomeniţĭ fórte des sub cele două numirĭ: *cnejĭ* şi *judecĭ* şi cu însemnarea de ţĕranĭ liberĭ. Voiŭ încercà să explic în cele următóre cum s'a ajuns la acéstă însemnare; înainte însă voiŭ comunicà puţinele texte ce cunosc asupra cnejilor în sec. XV, când eĭ apar încă sub vechia însemnare de juḑĭ sătescĭ. Cel maĭ lămurit în acéstă privinţă este pasagiul dintr'o poruncă a luĭ Mircea-cel-Bătrân către satele mânăstiriĭ Tismana, c. 1407 (2), prin care el le asigură că nu le va da nicĭ unuĭ *cnez* saŭ *boer* (нѣкоемꙋ кнѧзꙋ или болѣриноу) de ocină şi de ohabă, ci le va lăsà în stăpânirea mânăstiriĭ Tismana (въ области монастирь тисмѣнъскꙑи), libere de orĭ ce dărĭ şi slujbe faţă de domnie: nicĭ un boer nu va puté intrà în ele să ridice glóbe saŭ duşegubine (глоба или доушегоубина). Într'o altă poruncă, Mircea dă mânăstiriĭ Cozia dreptul de a primì donaţiunĭ şi a luà ómenĭ subt ocrotirea sa: nimenea să nu îndrăznéscă a căutà pe omul care «îşĭ va închinà sufletul şi averea sa mânăstiriĭ de la Cozia, fie *boer*, fie *slugă* a domnieĭ mele, fie *cnez* saŭ alt-fel de om ḑis *sărac*» ‹си щет прѣдат доушѫ и иманїе си въ монастир ѡт ко-

---

la două sate ale mitropolieĭ de Roman, «ни глобꙋ не брати нс нихъ н ни третинꙋ, а не иное нищо, ни за великое дѣло ни за малое» «*nicĭ glóbă să nu ieà de la eĭ, nicĭ tretină* şi nicĭ alt ce-và, nicĭ pentru lucru mare, nicĭ pentru mic» *(Chronica Romanuluĭ,* I, p. 118).

(1) Actele mst. Arnota, documente din 18 Apr. 1666 şi 10 Ian. 1715 (Arch. Stat.).

(2) Documentul e fără dată; se vede însă că e făcut după mórtea luĭ Nicodim, 25 Dec. 1406 (Venelin, l. c., p. 26 şi facsimilul 2; orig. în Arch. Stat.). Asupra morţiĭ luĭ Nicodim veḑĭ Ilarion Ruvarac, în *Archiv für slavische Philologie*, XI, p. 354 şi urm.

знѫ, или болѣрин, или слоуга господства ми, или кнѧѕ, или прочїи чловѣкь рекше сиракь» (Arch. Stat., fără dată), un privilegiŭ pe care Michail I îl confirmă la 1418, Iunie 22, mânăstirilor Cozia şi Codména; cf. acì: «или слоуга господства ми, или болѣрин, или кнѧѕ,... и еще же и ѡт прочїих чловѣкь ѡт долнѧ рѫкѫ рекше сирак «saŭ *slugă* a domnieĭ mele, saŭ *boer*, saŭ *cnez*, saŭ chiar dintre ceĭ-lalţĭ ómenĭ de mâna a doua (orig. de mâna de jos) ḑişĭ *săracĭ*» (Miletić, *Dakoromъnitě i těchnata slavjanska pismenostь*, Sbornik, IX, p. 331). Aceeaşĭ deosebire între cnejĭ şi săracĭ (=Rumânĭ) se face într'o poruncă din 28 Iulie 1465 a luĭ Radu-cel-Frumos, prin care acesta dăruesce mânăstiriĭ Tismana munţiĭ Parîngul, Oslea, Vărbilăul şi Boul, în care nimenea să nu aibă de acì înainte amestec: ни болѣрин, ни кнез, ни сиромах. Locuitoriĭ (хоране) ce vor pasce vite în aceştĭ munţĭ vor avé să plătéscă călugărilor «ce este obiceiul românesc» «що ест закон влашки (Arch. Stat.).

La 1481, Ştefan-cel-Mare, voind să se adreseze tuturor locuitorilor din judeţele de graniţă ale Ţěriĭ-românescĭ (Râmnic, Buzěŭ, Brăila), ḑice: пишет господство ми вьсем болѧрѡм, големим и малим, и вьсем жоудецем (жоудечем) и вьсем сьндїам и вьсем сиромахѡм, ѡт мала до голема, ѡт вьсе дрьжаве ѡт Боузеоу и ѡд Рибник (ѡт Бранлѣ)»; el primesce rěspunsul «ѡт вьсех болѣри боузаани и рибничани (браиловски), и ѡт вьсех кнезех и ѡт вьсех власех» (1).

Din aceste pasage reese cu evidenţă că cnejiĭ nu eraŭ nicĭ boerĭ, nicĭ Rumânĭ, adecă ţĕranĭ neliberĭ; eĭ nu puteaŭ fi decât judeciĭ satelor domnescĭ saŭ aĭ satelor libere, nestăpânite de mânăstirĭ orĭ de boerĭ. Acésta ne-o confirmă o interesantă disposiţiune ce o iea, la 1487, Iulie 31, Vlad Călugărul, într'un chrisov pentru mânăstirea Snagovuluĭ, prin care, pe lângă alte donaţiunĭ, el cedéză mânăstiriĭ toţĭ caiĭ pe carĭ domnul aveà drept să-ĭ moştenéscă, câte unul de fie-care cnez, din judeţul Brăileĭ: şi am adaus domnia mea şi caiĭ cnejilor din acel judeţ al Brăileĭ ce se cad să fie domnescĭ, de la cnejiĭ carĭ mor, ca să se aducă la sfînta mânăstire şi să fie spre slujba sfîntuluĭ lăcaş» «и еще приложих господство ми и кони ѡт кнез ѡд тои сѫдство браиловско що се падают да соут господскїи, ѡт кнезов кои оумирают, да се доносет оу свѣтїи монастир, да со вь слоужбоу свѧтомоу мѣстоу (Acad. Rom.), disposiţiune ce arată că proprietatea cnezéscă erà considerată, ca şi cea boeréscă, ca atârnătóre de domn. Calul ce se cuvenià dom-

(1) Veḑĭ traducerea în scrierea mea: *Documente şi Regeste privitóre la relaţiile Ţěriĭ-românescĭ cu Braşovul şi Ungaria în sec. XV şi XVI*, Bucurescĭ 1902, p. 109—110.

nuluĭ de la fie-ce cnez rĕposat erà un «signum dominii». În Maramureş se luà, pe aceeaşĭ vreme, pe séma castelului din Munkács, la mórtea fie-căruĭ chinez, un viţel de treĭ anĭ (1493; Duliškovič, *Istoričeskija čerty Ugrorusskich*, Ungvar 1874—76, II, p. 20), iar în ţéra Făgăraşuluĭ se luà pe séma castelanuluĭ un cal şi o lance după mórtea fie-căruĭ boer (1508; Hunfalvy, *Neuere Erscheinungen*, p. 170; *Az Oláhok története*, II, p. 206).

Se maĭ constată dintr'un chrisov al luĭ Vlad Dracul, de la 30 Iunie 1441, că cnejiĭ plătiaŭ bir. Domnul dăruesce mânăstiriĭ Snagovuluĭ, între alte sate, şi изворѣни бръсещи, despre care într'o notă marginală se ḑice: «iar cnejiĭ din Izvoranĭ Neagoe, Oancea, Nan şi Trandafir să deà bir ca şi ceĭ-lalţĭ săracĭ din Izvoranĭ» «а кнѧѕовы ѡт изворѣни нѣгоє, ѡнча, и нан, и трендафил да даваѫт бирь ıакожє и инни сирацы вь изворѣни» (1). Erà, cum se vede, un bir deosebit de al Rumânilor, pe care în sec. XVI îl plătiaŭ ţĕraniĭ liberĭ şi pe care un document din 1568 îl numesce «bir cnezesc , бир кнєзство (2).

În sec. XVI cnejiĭ se pomenesc fórte rar. Afară de «birul cnezesc» de la 1568 — «birul megieşesc» de maĭ târḑiŭ — găsesc la 1514, Sept. 16, un Manea Untea *judec* în Vaĭ-de-eĭ, sat închinat schituluĭ Séca (3), iar la 1594, Iunie 12, într'un chrisov prin care Michaiŭ vv. confirmă vistieruluĭ Nica satul Corcova din Mehedinţĭ, cumpĕrat de la toţĭ săteniĭ--treĭ-ḑecĭ şi şése de inşĭ—se ḑice «să nu aibă nicĭ un *cnez* amestec într'acest sat»; acì însă cnez póte avé şi înţelesul maĭ vechiŭ de *judec* şi înţelesul maĭ noŭ de *meghiaş* (Acad. Rom., traducere). În cartea mitropolituluĭ Eftimie de la 17 Iunie 1599, prin care doĭ soţĭ, Dragomir şi Rada din Fiĭanĭ, se înfrăţesc pe averile lor, se citéză între

(1) Arch. Stat.—După изворѣни urméză încă «да сѫт», apoĭ o ruptură şi «писах»; póte că după сѫт se aflà cuvîntul «бирницы» = birnicĭ.

(2) Acad. Rom. 37/XL. — Doc. e rupt, se póte însă reconstituì cuprinsul luĭ: Petru Şchiopul confirmă luĭ Stanciul din Cruşeţ (sat în jud. Dolj) nisce părţĭ de ocină. Acesta dăruesce câte ¹/₄ din două părţĭ uneĭ nepóte a sale Velica, care în urma acésta «єст паднѹл[а] на бир кнєзство». Velica nu póte plătì însă birul pentru părţile eĭ, «анѹ єст ѡстал нъпастє над глав станчюлов»; Stanciul îĭ iea atuncĭ ocina îndărăt.

(3) Arch. Stat., Schitul Séca, II, 2: Neagoe Basaraba confirmă nisce donaţiunĭ ale cluceruluĭ Manea către acest schit, între ele şi ocina luĭ Manea Untea din «Vaĭ-deeĭ», «понєжє ю ѡткинє манѣ ѹнтѣ тєрє ю дадє жѹпанѹ манє клѹчарѹ, за що мѹ изкадї жѹпан манѣ клѹчар ѹнтє сѹдцѹ ѡт прєд господства ми» «fiind-că aŭ lăsat-o Manea Untea şi aŭ dat-o jupânuluĭ Manea Clucerul, pentru că l-aŭ scos (=l-aŭ scăpat de dărĭ) jupân Manea Clucerul pe Unte judecul dinaintea domnieĭ mele»: сѹдєц este evident acì traducerea luĭ *judec—cnez*; într'un sat ca «Vaĭ-de-eĭ» Manea nu puteà să aibă altă funcţiune. El plătià domnuluĭ birul cnezesc, pe care clucerul Manea îl iea acum asupra sa.

martorĭ «ѡт фїан кнез иан и сынъ его мънѣ», după carĭ urméză apoĭ ceĭ-lalţĭ martorĭ, fără nicĭ un atribut (Arch. Stat.).

În Ţéra-românéscă cnejiĭ saŭ judeciĭ începuseră a fi înlocuiţĭ cu *părcalabiĭ* încă din prima jumătate a sec. XVI. Aşà la 1537, Aprilie 15, se pomenesc în satul Izvoraniĭ «дїнкꙋл и владкꙋл пръкалаби и съ дрꙋзи мегїаши ѡт изворани (Arch. Stat.), iar la 1599, Aprilie 18, Michaĭ vv. poruncesce luĭ Bogdan, *părcalabul din Albescĭ*, sluga boeruluĭ Radu postelnicul, să lase în pace pe locuitoriĭ satuluĭ Poenarĭ, ce se ţineà de mânăstirea Vieroşul (Fóia Societăţiĭ Românismuluĭ, I, p. 473—474). Într'un document din 1612, Maiŭ 20, se pomenesc între ceĭ patru-ḑecĭ şi cincĭ de vecinĭ aĭ satuluĭ Pleşovul, cumpĕrat de Michaĭ Vitézul când erà postelnic (pe vremea luĭ Mihnea, c. 1577—1591), un «стан пркк[алаб]» şi un «стоıан жꙋдек». De la c. 1630 încóce găsim o sumă de părcalabĭ în sate, atât în cele domnescĭ, cât şi în cele boerescĭ şi călugărescĭ. Din castelanĭ de cetăţĭ, părcalabiĭ deveniseră, odată cu căderea puteriĭ militare a ţĕriĭ, juḑĭ sătescĭ (1).

Atribuţiunile cnejilor, judecilor saŭ părcalabilor sătescĭ din Ţéra-românéscă, în sec. XV—XVI, eraŭ, judecând după indiciile ce se găsesc în documentele sec. XVII—XVIII şi după analogia cu cnejiĭ din Ungaria şi din Moldova, judecata satelor (2), cisluirea lor (3) şi poliţia (4); este fórte probabil că tot eĭ alegeaŭ pe ţĕraniĭ ce trebuiaŭ să plece la óste (5). Eĭ eraŭ asistaţĭ de bătrâniĭ satuluĭ, numiţĭ şi «juraţĭ» (6).

—

(1) Veḑĭ Iorga, *Studiĭ şi Documente*, V, p. 440 (1630), 483 (1648), 37—38 (1662), 124-125 (1670—72), 338, 340, 342 (1695), 490—491 (1708, 1719), 154 (1742); ibid. *părcălăbiel*, p. 150 (1734); *vornicel şi caimacanĭ*, p. 449 (1682); *isprăvnicel*, p. 505—506 (1785). În actele mânăstiriĭ Arnota *părcalabiĭ* de sate sunt pomeniţĭ fórte des între aniĭ 1673—1786; maĭ rar *vătafiĭ*, d. p. la 1711 în satul Bărbătescĭ.

(2) Cf. un document din 28 Noemvr. 1722 în actele mst. Arnota: egumenul cere voie să pue părcalabĭ în satele mânăstiriĭ, carĭ «să facă dreptate ómenilor» (Arch. Stat.).

(3) Doc. din 18 Noemvr. 1699: părcalabul din satul Nedeia pune la dajdie pe un om din Măceşul-mare împreună cu săteniĭ din Nedeia (Arch. Stat., mst. Arnota). Părcalabul cisluià împreună cu săteniĭ, despre carĭ se spune câte odată că se cisluesc eĭ între dînşiĭ (Iorga, *Studiĭ şi Documente*, V, p. 364, an. 1696). Cf. rapórtele austriace din Oltenia de la 1720 şi 1731, în Hurmuzaki, VI, p. 477, 479, 506.—Pentru Moldova, veḑĭ Wickenhauser, *Molda*, II, p. 6 (1747).

(4) *Rechnungen der Stadt Hermannstadt*, I, p. 427—430 (1506); *Statutele Românilor dintre Sava şi Drava* de la 1630 (*Fóia Societ. Rom.*, II, p. 133 şi urm.). Acelaşĭ lucru l-am constatat la Româniĭ din Serbia.

(5) Cf. N. Iorga, *Acte şi Fragmente*, I, p. 259 (1663); *Constantin Căpitanul Filipescu*, p. 152, nota 1 (doc. din 1694, referitor la 1663); *Studiĭ şi Documente*, V, p. 23 şi doc. din 21 Noemvr. 1799, p. 555; *Sate şi preoţĭ din Ardél*, p. 132.

(6) Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 477, 479 (1720): porculaben und iurati, der por-

De la sfârşitul sec. XVI încóce şi cu deosebire în sec. XVII şi în întâia jumătate a sec. XVIII, cuvîntul *cnez* saŭ *judec* se găsesce în documentele munteneścĭ tot-deauna în înţelesul de ţĕran liber saŭ ţĕran cu moşie, în oposiţie cu ţĕranul neliber, care locuià pe pămîntul altora: al domnuluĭ, al boerilor, al mânăstirilor, al orăşenilor saŭ al ţĕranilor liberĭ. În documente aceştia sunt numiţĭ cnejĭ, judecĭ, meghiaşĭ saŭ moşnenĭ: кнѣзи, мегїашн, наслѣдници în cele slavonescĭ, жѹдечи, мошнѣни (мощѣни) în cele românescĭ; ţĕraniĭ neliberĭ sunt numiţĭ vecinĭ saŭ rumânĭ: вечени, rare-orĭ власи în cele slavonescĭ, вечинй, рѹмѫнй în cele românescĭ. În urma putericeĭ crise prin care a trecut proprietatea mică în sec. XVI — resultat al nenumĕratelor sarcinĭ ce apĕsaŭ asupra eĭ: haraciul, birurile, angariile, şi al devastărilor pricinuite de necontenitele răzmiriţĭ şi răsbóie,—vechiĭ proprietarĭ aĭ satelor libere încep să se vîndă în massă, pe eĭ şi proprietăţile lor, cam dintr'a doua jumătate a sec. XVI. Crisa ajunge punctul eĭ de culminaţiune în domnia luĭ Michaiŭ Vitézul, şi una din urmările eĭ a fost întinderea aşezămîntuluĭ rumânieĭ, decretată în primiĭ luĭ anĭ de domnie. În timpul luĭ se şi înmulţesc vîndările de cnejĭ (1).

Sărăciţĭ de birurile ce nu puteaŭ să le maĭ plătéscă şi copleşiţĭ de datoriile contractate în vremurĭ de lipsă şi de fómete, ţĕraniĭ moşnenĭ îşĭ vînd ocinele lor saŭ domnuluĭ, căruia îĭ datoraŭ birurile, saŭ boeruluĭ care le plătià în locul lor. Eĭ îşĭ vindeaŭ pămînturile şi libertatea, fiind-că nu le maĭ puteaŭ păstrà, şi din ómenĭ slobodĭ cu moşiile lor, eĭ deveniaŭ supuşĭ pe vecie celor ce-ĭ cumpĕraŭ; de unde până acum eĭ locuiaŭ pe pămînturile lor, eĭ locuesc de acì nainte şi se hrănesc pe pămînturile domnuluĭ saŭ ale boerilor, şi n'aŭ voie să le părăséscă; iar când voesc să le rĕscumpere, sunt nevoiţĭ să plătéscă de obiceiŭ maĭ mult decât primiseră pe ele (2).

culab mit seinen geschwornen; Iorga, *Documentele Bistriţeĭ*, II, p. 6 (1641—49), 76—79 (1691); cf. *ibid.*, I, p. 99; *Rechnungen der Stadt Hermannstadt*, I, p. 445: knesius et iurati (1506).

(1) Cele maĭ vechĭ cunoscute mie sunt de sub Mihnea şi Ştefan Surdul, 1577—1591 (doc. din 6 Sept. 1598; Acad. Rom.). Citatul luĭ Pič *(Die rum. Gesetze*, p. 18) din an. 1532 e greşit; documentul de care e vorba acì se află într'un formular din timpul luĭ Mateiŭ Basaraba şi n'are dată (Ms. No. 18, p. 75, din Museul de antichităţĭ, acum la Acad. Rom); fiind atribuit unuĭ Radul, el póte fi de la Radul Şerban saŭ de la Radul Mihnea, decĭ c. 1601—1623, în nicĭ un cas maĭ vechiŭ. O rĕscumpĕrare de cnejĭ înainte de Michaiŭ se pomenesce şi la 1589 (Venelin, l. c., p. 229).

(2) Cf. chrisovul luĭ Michaiŭ Vitézul pentru satul Sularul, în *Revista p. ist., archeol.* şi filol., II (1885), p. 542—544, şi literatura citată în articolul meŭ «Patru documente de la Michaiŭ Vitézul ca domn al Ţĕriĭ-românescĭ, al Ardéluluĭ şi al Moldoveĭ», în

În numerósele documente de la sfârşitul sec. XVI şi din sec. XVII, ţĕranii ce se vînd în massă vecinĭ saŭ rumânĭ sunt numiţĭ când meghiaşĭ, când moşnenĭ saŭ moşteni, când cneji saŭ judecĭ; *moşnenĭ* sunt numiţĭ ca proprietarĭ din moşĭ şi strămoşĭ aĭ ocinelor lor, aĭ satuluĭ, ca proprietarĭ prin moştenire; *meghiaşi* sunt numiţĭ ca proprietarĭ aĭ unor părţĭ de pămînt învecinate şi pe aceeaşĭ unitate de teritoriŭ, în acelaşĭ sat, ca răzăşii din Moldova: cuvîntul meghiaş, megiaş a însemnat primitiv vecin commetaneus, vicinus», ca serb. vechiŭ мећаш (Daničić, Rječnik, s. v.); de ce sunt numiţĭ însă *cnejĭ* şi *judecĭ?*

Singura explicare ce mi se pare admisibilă este acésta: satele de cnejĭ saŭ judecĭ sunt sate cnezescĭ—tipul cel maĭ vechiŭ de sate românescĭ,—administrate de unul saŭ de maĭ mulţĭ cnejĭ, în oposiţie cu satele domnescĭ, boerescĭ saŭ mânăstirescĭ, administrate de slugĭ particulare ale domnilor, boerilor şi mânăstirilor. Când un sat întreg, de 30, 40, 50 saŭ 100 de case ḑice că ‹aŭ fost toţĭ cnejĭ , este evident că acéstă numire trebue înţelésă ca un termin nepotrivit de cancelarie pentru satele cnezescĭ, ca şi birul cnezesc бир кнезство din 1568. Câte-và exemple tipice vor fi de ajuns spre a învederà acéstă explicare, documentele de natura celor ce resumăm acì fiind fórte numeróse (1).

La 1594, Oct. 7, Michaiŭ vv. confirmă vistieruluĭ Andronie (Cantacuzino) satul Groşaniĭ, «cu tot venitul şi cu toţĭ *vecinii* (вечени) ; aceştia «aŭ fost cnejĭ pe ocinele lor «сѫт бил(и) кн(е)ѕѣ на ѡтъчствїе им ; eĭ, carĭ se numesc şi moşneniĭ satuluĭ, micĭ şi marĭ наслѣдници селов, мали и велики , se vînduseră luĭ Andronie pentru 42,000 aspri, ceea-ce are de urmare că domnul le şterge birurile din catastih: «şi birurile lor şi tóte mâncăturile le-am şters (scos) domnia mea «и бирове им и въсѣх ѥждение извадил съм господство ми ; Andronie îĭ dăruesce apoĭ episcopieĭ Buzĕuluĭ. Motivul pentru care s'aŭ vîndut Groşaniĭ, nu e spus în document (Arch. Stat., epp. Buzĕuluĭ).

La 1614, Iulie 13, Radul Mihnea dă o poruncă *meghiaşilor* Mirlicĭ, Hamza, Mănăilă şi Balea şi tuturor fraţilor lor de moşie (братїи им за ѡчинѹ), ca tot satul Găojaniĭ luĭ Oancea (въс село гъѡжанїи ѡанчев), cu tot hotarul şi cu tot venitul, să fie al lor, de óre-ce «acest sat... eĭ aŭ fost toţĭ ómenĭ cnejĭ cu ocine, încă de maĭ nainte vreme» «сїе село... ѡн[и] сѫт бил[и] въс людїе кнеѕи със ѡчине ещеж ѡт прежде врѣм[е]». În

Prinos luĭ Dimitrie A. Sturdza la împlinirea celor şépte-ḑecĭ de anĭ, Bucurescĭ 1903, p. 149 şi urm.

(1) Cf. alte resumate de felul acestora în A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, l. c. la p. 21, nota 1, şi *Domnia luĭ Cuza-Vodă,* Iaşĭ 1903, vol. I, cap. XI, p. 413 şi urm.

ḑilele luï Michaiŭ vv. наслѣдници селов—ceï patru cu némurile lor—se vînd domnuluï ca să-ï fie веч[е]ни; satul devine ast-fel întreg «sat domnesc» «село господскꙋ , iar sătenii «vecinï domnescï». Radul Mihnea îl dăruesce boeruluï Tanasie, mare portar, «ꙗко да ест емꙋ ѡч[и]нꙋ дѣдїно»; moşneniï satuluï însă «наслѣдници селов» voesc să se rĕscumpere de vecinie «се искꙋпити за веч[е]нїе»; cu învoirea domnuluï eï se rĕscumpĕră şi devin din noŭ stăpânï pe ocinele lor, «ca să fie iarăşï cnejï pe ocinele lor şi să nu aibă supĕrare de la nimenea» «ꙗкож да бꙋдет пак к'нези по ѡтьчствїа им и да не имат бантованїе ѡт них'то» (Arch. Stat.).

La 1623, Iunie 18, Radul Mihnea confirmă fraţilor Vladul şi Staïco, fiiï luï Teodosie, fost mare logofĕt, cincï sate întregï: Slătióra, Folesciï, Popesciï, Fumotesciï şi Negréniï, carï fuseseră toţï *cnejï* saŭ *meghiaşï* (кнѣзи, мегїаши) şi se vînduseră vecinï de bună voia lor, Folesciï, Popesciï, Fumotesciï şi Negréniï încă de pe vremea luï Michaiŭ vv., luï Teodosie. Despre Fumotescï şi Negrénï se ḑice: «aceştï sătenï din Fumotescï eï aŭ fost cnejï de moştenire (din moşï) şi s'aŭ micşorat şi aŭ sărăcit şi n'aŭ maï fost în stare să-şï pórte nevoile lor ; «aceştï sătenï din Negrénï eï aŭ fost cnejï din moşï, şi s'aŭ micşorat şi aŭ sărăcit de moşiï şi nu maï puteaŭ să-şï pórte nevoile lor: «сїи селѣне ѡт фꙋмотещи ѡни сꙋт били кнѣзи ѡт дѣдинꙋ, таже сꙋт били ѡслабили и ѡбнищали и нѣсꙋт могли подвигати си неговех неволи»; сїи селѣни ѡт негрѣни ѡни сꙋт били кнѣзи ѡт дѣдинꙋ, таже сꙋт слабовали и ѡбсиротали ѡт комати и не можахꙋ да си двигнꙋт неволи их»; eï se vînd dar ca să fie vecinï (бити вечени saŭ вечини), predându-şï cărţile lor de proprietate (книги их за дѣдїнꙋ) luï Teodosie (Arch. Stat.).

La 1626, Maiŭ 22, Alexandru Coconul dă un chrisov cu următorul cuprins: patru-spre-ḑece «людїе мегїаши» din satul Glupaviï, carï fuseseră maï înainte «кнези сꙋс ѡч[и]не им , se vînd вечини luï Michaiŭ vv., eï şi ocinele lor. După mórtea luï Michaiŭ, satul căḑênd pe séma domnieï «пѡ разлога господска», urmaşul luï Michaiŭ, Şerban, îl dăruesce boeruluï Costea slugerul. Sub Alexandru Iliaş săteniï oferă luï Costea 330 galbenï «ca să-ï scape de vecinie» ; neprimind Costea oferta, Alexandru Iliaş iea singur baniï de la sătenï şi-ï «judecesce»: «тере ю ест кнезствовал». Costea refusă să le deà chrisovul asupra satuluï, pretextând că ï-a ars împreună cu casele sale din Crevedia. Gavriil Movilă îl confirmă din noŭ în posesiunea satuluï. Sub Alexandru Coconul săteniï oferă luï Costea încă 40 galbenï, peste suma dată luï Alexandru Iliaş, ca să-ï scape de vecinie; el iea baniï, dar nu le dă chrisovul. Satul fuge atuncï întreg la Turcï, în Giurgiŭ, «şi aŭ rupt satul şi birul» «тере ест раздрал село и бирꙋл»; dar asigurându-ï Gavriil că vor avé acum pace din

partea luĭ Costea, eĭ se întorc îndărăt. Costea nu le dă însă pace, ci încércă din noŭ să-ĭ facă vecinĭ, «да их вечинѹет». Înfăţişându-se în sfârşit în divan cu boerul, săteniĭ se învoesc să-ĭ maĭ plătéscă încă 60 galbenĭ; abià acum el le face zapis, ca să fie de acì înainte ómenĭ slobodĭ cu moşiile lor» «нѣкое людїе свободни със дѣдїнове им». Ast-fel săteniĭ din Glupavĭ devin din noŭ slobodĭ saŭ meghiaşĭ, мегїаш[и] кнез[и], мегїашии свободни, cum se dice într'un document din 1619, Martie I (Acad. Rom.). *Cnez* este prin urmare ţĕranul slobod şi cu pămîntul sĕŭ; *vecin* e ţĕranul supus şi fără pămîntul sĕŭ.

Acelaşĭ înţeles îl aŭ cuvintele *judec* şi *rumân*: *judecĭ* sunt ţĕraniĭ cu moşiĭ, ceĭ ce plătesc «birul megieşesc ; când nu-l plătesc şi le confiscă domnul moşiile, saŭ când vre-un boer saŭ vre-o mânăstire îl plătesce pentru eĭ, atuncĭ eĭ devin «*rumânĭ* domnescĭ, boerescĭ, mânăstirescĭ . *A se judecì* (slav. кнезствовати се) însémnă, în documentele sec. XVII-XVIII, a se rescumpĕrà de rumânie. Ţĕranul judecit e «în pace de rumânie», e «slobod în lume» (1). «Ómenĭ judecĭ şi cu ocinele lor» (2) este o expresiune identică cu «moşnenĭ judecĭ». Cf. «cnezĭ pe delniţele, curătura şi locurile lor» la 1617, Ian. 14 (Columna luĭ Traian, 1872, p. 282) (3) cu «жѹдечи пре пъмѫнтѹл нострѹ» la 1640, Iunie 29 (Arch. Stat., inst. Arnota).

Un document din 1679, Iunie 17, spune despre Mihnea că «fiind el cu multă vrăjmăşie asupra némuluĭ boeresc, aŭ omorît mulţĭ boerĭ şi aŭ început a rĕscumpĕrà satele şi a luà banĭ de pe la rumânĭ, făcêndu-le cărţĭ de slobodie şi de judecie, să hie în pace de rumânie» (Iorga, *Studiĭ şi Documente*, V, p. 306).

Fiind liberĭ, cnejiĭ saŭ judeciĭ puteaŭ să-şĭ aibă şi eĭ rumâniĭ lor. Interesante sunt în privinţa acésta câte-và documente ale satuluĭ Vlădesciĭ din Muscel. Până la 1604 acest sat erà cnezesc saŭ megieşesc. Atuncĭ «fiind vreme de fóme şi de lipsă», cum o spune un document de la 1638, Iulie 5, o parte din meghiaşĭ—opt case—se vînd luĭ Tudoran pitarul împreună cu ocinele şi cu veciniĭ lor; fie-care ocină, avênd treĭ delniţe şi doĭ vecinĭ pe ea, cu câte 4.500 aspri. La 1612, Maiŭ 27, Radul Mihnea confirmă aceste cumpĕrăturĭ, pe lângă carĭ se maĭ adăugaseră patru ocine maĭ micĭ, cu câte un singur vecin saŭ fără vecinĭ; despre sat se spune în acest chrisov că toţĭ aŭ fost кнез[и] със

(1) Doc. din 1662, Maiŭ 15 (Arch. Stat.).
(2) Doc. din 1665, Martie 28 (Arch. Stat.).
(3) E vorba acì de veciniĭ din Vâlsănescĭ, pe carĭ proprietara lor îĭ miluesce «s's v'siemi dielnitzami ich i oczisczenie ich i v'siemi miestami ich, da sie prichraniut nad nichne biti kniezi.»

ѡч[и]не и сьс веч[е]ни над ѡч[и]нем мегїашим» «cnejĭ cu ocine şi cu vecinĭ pe ocinele meghiaşilor» şi că s'aŭ vîndut luĭ Tudoran ca să-ĭ fie vecinĭ cu toţiĭ «кꙋпно вьси» (Arch. Stat.). Două documente din 1638 şi 1639 confirmă acésta: într'unul se spune că satul Vlădesciĭ s'a vîndut cu delniţele şi veciniĭ lor, luând fie-care atâţia banĭ câte capete şi vecinĭ aŭ fost; cel din 1639 numĕră douĕ-ḑecĭ şi doĭ de кнеѕи cu optspre-ḑece вечини: наслѣдници село кꙋпно сьс вечинїи им (1).

Cuvîntul *cnez* în înţeles de «om slobod şi cu pămînt» se întâlnesce în documente până pe la sfârşitul sec. XVII. Un anatefter din vremea luĭ Constantin Brâncoveanu înşiră câte-và sate plăeşescĭ, sub data de 20 Iunie 1690, în chipul acesta: «Brebul cnezĭ; Belciresci cnezĭ; Bogaţiĭ cnezĭ, viĭarĭ; Şchiaiĭ cnezĭ, viĭarĭ; Bădeaniĭ cnezĭ; Godeaniĭ vel i cnezĭ» (Iorga, *Studiĭ şi Doc.*, V, p. 358). În sec. XVIII ţĕraniĭ liberĭ sunt numiţĭ peste tot moşnenĭ, judecĭ şi meghiaşĭ; pentru rĕscumpĕrarea de rumânie se întrebuinţéză terminul «a se judecì»; partea din sat ce nu este supusă boerilor saŭ altor proprietarĭ se numesce parte «judecéscă» saŭ «megieşască» (2). Cuvîntul cnez dispăruse cu totul din us·

VII.

După ce am vĕḑut ce eraŭ cnejiĭ în cătunele şi satele românescĭ din Serbia veche şi pe teritoriile compacte românescĭ din Ungaria şi Transilvania, din Moldova şi Ţéra-românéscă, ni se impun de la sine douĕ întrebărĭ: 1) ce aŭ fost eĭ înainte de acéstă epocă, în timpul când nu eraŭ supuşĭ nicĭ regilor sîrbescĭ saŭ unguresci, nicĭ voevoḑilor moldovenescĭ saŭ muntenescĭ; 2) este acéstă instituţiune la Românĭ o instituţiune proprie, naţională, saŭ este împrumutată, ca şi numele cnez, de la popórele slave? Asupra acestor douĕ întrebărĭ nu se póte rĕspunde decât prin hipotese.

(1) Sub Mateiŭ Basaraba o parte din veciniĭ satuluĭ, şi anume «Văsiĭ Brumela şi alţĭ fraţĭ de ocină», vor să scape de vecinia luĭ Tudoran (ѡт вечнанїе), ḑicênd că satul a fost domnesc şi că veciniĭ aŭ fost domnescĭ; neizbutind să dovedéscă acésta, eĭ pretextéză că din cele 25 delniţe (părţĭ) s'aŭ vîndut luĭ Tudoran numaĭ 17, şi acestea fără vecinĭ, «iar opt delniţe aŭ rĕmas nevîndute, ca să fie eĭ cnejĭ» «а ѡсми дѣлнице ѡстал непродалне, ꙗко да бꙋдет ѡни кнеѕи». Se dovedesce însă că n'aveaŭ dreptate nicĭ acì şi eĭ perd procesul (Arch. Stat., doc. din 2 Maiŭ 1639).

(2) În rapórtele administraţieĭ austriace din Oltenia, ţĕraniĭ proprietarĭ sunt numiţĭ tot-deauna megiaşĭ; în ele nu se vorbesce nicăirĭ de cnejĭ. Aşà raportul din 1731, Aug. 20, al conteluĭ Wallis şi al baronuluĭ Rebentisch: «possessionirte insassen, Megiass genannt; weniger possessionirte Dörfer, megiassesti genannt» (Hurmuzaki, *Doc.*, VI, p. 477 şi urm.). Cf. planul de repartiţie al tuturor contribuabililor de la 1735, August 8 (ibid., p. 518 şi urm.).

Eŭ cred că în epoca cea maĭ veche cnejiĭ eraŭ saŭ întemeietorĭ de sate saŭ șefĭ aleșĭ, dintre fruntașiĭ satelor, pe viéță, ca să judece pe sătenĭ după vechiul lor obiceiŭ. E probabil că și în acéstă epocă judecățile se făceaŭ împreună cu ceĭ maĭ bătrânĭ aĭ satuluĭ, cu jurațiĭ de maĭ târḑiŭ. Eĭ administraŭ ca judecătorĭ unul saŭ maĭ multe sate, orĭ teritoriĭ maĭ întinse, cum aŭ fost de bună sémă cnejiĭ Ioan și Farcaș de la 1247, carĭ deșì apar în diploma luĭ Bela IV ca supușĭ aĭ regeluĭ unguresc, de fapt eĭ aveaŭ o independență lăuntrică completă pe teritoriile lor, ca și voevoḑiĭ de atuncĭ. Ca șefĭ de sate libere îĭ găsim pe cnejĭ în sec. XIII—XV în Ţéra-românéscă, teritoriul în care naționalitatea română s'a păstrat maĭ compactă tot timpul evuluĭ mediŭ, teritoriul românesc per excellentiam.

Ţĕraniĭ liberĭ numițĭ cnejĭ în sec. XVI—XVII sunt o rĕmășiță din acéstă veche fasă a cneziatuluĭ. Cnejiĭ ca funcționarĭ domnescĭ aŭ, în epoca istorică, o scurtă durată în acéstă țéră, de óre-ce în sec. XIV pămînturile eraŭ maĭ tóte ocupate din vechime de țĕranĭ saŭ de boerĭ; domnuluĭ îĭ rĕmăseseră puține, pe carĭ le administrà prin cnejĭ. De aceea nu găsim, saŭ cel puțin nu s'a găsit până acuma în Ţéra-românéscă nicĭ un document, prin care domnul să dăruéscă unuĭ boer sate administrate maĭ nainte de cnejĭ, cum am găsit în Moldova, unde proprietatea nu erà așà de veche și unde pămînturile pustiĭ și neocupate eraŭ încă fórte numeróse în sec. XIV.

În Ungaria și Transilvania cnejiĭ trăiaŭ, înainte de cucerirea maghiară, pe pămînturĭ libere; după acésta, pe pămînturĭ ocupate de regĭ și de nobilĭ. Eĭ cer de la ceĭ dintâĭ să fie confirmațĭ în demnitatea lor și să fie considerațĭ ca slugĭ credincióse ale lor. Serviciul nu puteà să le aducă decât folóse. Iar când regiĭ Ungarieĭ, ca să populeze țéra pustiită de Tătarĭ, adóptă o politică fórte pronunțată de colonisare, cnejiĭ, găsind profiturĭ personale în acéstă politică, se fac și colonisatorĭ asiduĭ. Sub acéstă nouă fasă cneziatul este până la un punct identic cu scultetia germană. Acéstă fasă este representată în Ungaria, Transilvania și Moldova (1). Cnejiĭ sculteţĭ se perd în Transilvania și

(1) Din Ungaria și din Moldova cneziatul se întinde în Galiția, unde iea o desvoltare aparte sub influența dreptuluĭ polon. Acì satele înființate după «dreptul românesc» sunt nu numaĭ românescĭ, ci și rutenescĭ, și încă maĭ mult rutenescĭ. Asupra lor ne-a dat Stadnicki o monografie fórte interesantă. Câte-và studiĭ speciale maĭ nouĕ de Lubomirski și Łepkowski *(Starostwo rateńskie, wyjątek z historyi osad wołoskich w Polsce; Północno-wschodnie wołoskie osady; Wsie wołoskie w Podtatrzu)* nu le-am putut vedé încă; v. L. Finkel, *Bibliografia historyi polskiej,* II, 2, p. 838—839, (Cracovia 1896).

Ungaria parte în nobilimea maghiară, parte în iobăgimea română ; în Moldova îĭ înghite proprietatea mare. În nicĭ unul din cele douĕ voevodate românescĭ cnejiĭ nu se ridică la trépta boerésca; acéstă clasă se recrutéză, afară de rare excepţiunĭ, în amândouĕ voevodatele din vechiĭ proprietarĭ marĭ de pămînt, jupaniĭ şi paniĭ, şi din militariĭ curţiĭ, numiţĭ în Moldova витѧзи. Nu cunóscem până acum nicĭ un document, moldovenesc saŭ muntenesc, din care să se vadă că un boer a fost maĭ întâiŭ cnez, deşì cnejiĭ, făcênd serviciĭ militare, aveaŭ ocasiunea să se distingă în răsbóie şi să fie înaintaţĭ la rangul de boerĭ.

În întréga desvoltare a acesteĭ instituţiunĭ nu găsim, afară de nume, nimic specific slav; ea nu póte fi explicată decĭ ca un împrumut de la vre-unul din popórele slave vecine. Cnejĭ de sate aŭ existat de sigur la Sîrbĭ şi fórte probabil şi la Bulgarĭ, atât în evul mediŭ, cât şi în timpurile nóstre (1); póte şi Ruşiĭ din Galiţia să-ĭ fi avut din timpurĭ vechĭ, căcĭ cnejiĭ bolochovenĭ din sec. XIII eraŭ, evident, un fel de cnejĭ de sate, ca ceĭ românĭ (2). Şi totuşĭ, Româniĭ nu ĭ-aŭ împrumutat nicĭ de la Sîrbĭ, nicĭ de la Bulgarĭ, nicĭ de la Ruşĭ.

Româniĭ îşĭ aveaŭ, când aŭ venit în contact cu popórele slave (sec. V—VI) pe judeciĭ saŭ juḑiĭ lor, a căror funcţiune esenţială erà să-ĭ judece, precum a ducilor erà să-ĭ conducă în răsboiŭ; cuvîntul cnez este maĭ noŭ, şi eŭ cred că nu s'a putut introduce înainte de sec. IX, când la Slavĭ кънѧѕь însemnà numaĭ «dominus, princeps, regulus». Introducêndu-se la popórele slave nume de demnităţĭ străine pentru şefiĭ statelor, cum e цѣсарь şi краль, vechiul кънѧѕь începù să însem-

(1) Cred că кнѧзь în cele treĭ pasage din documentele bulgărescĭ medievale (Sreznevskij, *Svěděnija i zamětki*, III, p. 15, 21, 37) însémnă jude sătesc. Comp. ни прахторъ ни кнѧзь, p. 15, ни прахтори ни кнѧзе, p. 21, cu и прахторы и примикюри, p. 37. Identitatea între кнезь şi прѣмикюрь ne este cunoscută din documentele sîrbescĭ. La Djuvernua, *Slovarъ bolgarskago jazyka*, p. 987, se spune că fie-ce sat bulgăresc se administréză de un bătrân, ales de sătenĭ şi numit *starejšina*, *knez* saŭ *kmet*. Cf. Zanetov, *Bъlgarskoto naselenie vъ srědnitě věkove*, Ruse 1902, p. 121—122.

(2) M. Gruševskij, *Istoria Ukraini-Rusi*, III, p. 215. La Rutenĭĭ dìn Galiţia кнѧзь însémnă astăḑĭ «Gemeindevorstand», pe lângă «Fürst» şi «Bräutigam» (Želechowski, *Ruthenisch—Deutsches Wörterbuch)*. Cf. «szołtysi, wójtowie, *kniaziowe*, bojarowie, tak nasi królewscy, jako duchownych i świeckich, każdy płaci z włoki po złotemu», într'un decret al luĭ Sigismund III, ap. Linde, *Słownik*, s. v. kniaź.—Asupra cnejilor sătescĭ la Rutenĭ nu cunosc nicĭ o lucrare specială. Cât pentru cnejiĭ bolochovenĭ, consideraţĭ de istoriciĭ noştri ca Românĭ, asupra lor există o întrégă literatură, a căreĭ bibliografie completă o dă Gruševskij în scrierea citată maĭ sus, p. 585—586. Rolul lor în istoria Galiţieĭ este expus tot acì la p. 213 şi urm. Necunoscute ĭ-aŭ rĕmas luĭ Gruševskij lucrările d-luĭ D. Onciul; cf. maĭ ales *Originele Principatelor române*, Bucurescĭ 1899, p. 86, 238, şi *Româniĭ în Dacia Traiană*, Bucurescĭ 1902, p. 26.

neze la ele tot demnitățĭ maĭ micĭ, până ce ajunse, prin sec. XII, să însemne și judecător sătesc (1). Între sec. X—XII, póte și prin influența bulgară și sîrbéscă, maĭ curând însă de la Slaviĭ ce trăiaŭ împreună cu Româniĭ la nordul Dunăreĭ și aparțineaŭ aceleiașĭ familiĭ ca și ceĭ din sudul eĭ, se introduce la Românĭ termenul cnez, care în Ungaria s'a transformat în chinez, după ungurescul kenéz, în Țéra-românéscă s'a pronunțat cnez (кнѣѕ, кнѣз), cu pronunția bulgară și sîrbéscă, iar în Moldova cneaz (кнѧз), cu pronunția ruséscă, ca și în Galiția (kniaz, knyaz). În principate el pare a se fi mănținut maĭ mult prin terminologia oficială decât în gura poporuluĭ, care ḑiceà jude, judec (2). Nu este dar vorba atât de o instituție română de origine slavă, cât de un cuvînt slav suprapus celuĭ vechiŭ românesc, cum s'a întîmplat și cu voevodul (slav. vojevoda), care a înlocuit pe vechiul duce (dux), ce a trebuit să existe în limba română înainte de contactul nostru cu Slaviĭ. Din sec. XIII încóce cneziatul s'a desvoltat în țĕrile române în condițiunĭ felurite, în acord însă cu instituțiunile analoge ale Europeĭ apusene medievale, în special ale Ungarieĭ.

(1) Peutru Sîrbĭ cf. Dauičić, *Rječnik*, s. v., și Vuk Karadžić, *Srpski rječnik*, s. v. knez, kuežina. — Pentru îusemuările ce are cuvîntul acesta la popórele slave de astăḑĭ, v. Miklosich, *Etym. Wörterbuch*, s. v. *kŭnęgŭ*.

(2) Cf. Glossariul de la 1600—1630, publicat de d-l Hasdeŭ, *Cuvente den bătrânĭ*, I, p. 286: кнѧз-жѹделе, кнѣѕ-жѹдек.—Îu traducerea cea maĭ veche a Psaltireĭ (cam pe la jumătatea sec. XVI), slavicul кнѧзь e dat cu *judec*: кнѧѕи іоудови, владыкы нхь: жѹдечїи іоуделилорь, влъдичїи лор; кнѧѕи завѹлони, кнѧѕи нефдалимови: жѹдечїи зяволонилорь, жѹдечїи нефдалимѹлѹи; *Psaltirea* luĭ Coressi de la 1577, ps. 67, v. 28. *Psaltirea Șcheiană* are îu aceste pasage *gĭudeciĭ*; ed. Bianu, p. 203. .

———————